

Oslo 13.10.2023

Til: Landbruks- og matdepartementet

Høringsvaret er innlevert via Regjeringens høringsportal

FORBRUKERRÅDETS HØRINGSSVAR TIL LANDBRUKSDEPARTEMENTETS: KONKURRANSEFREMMEDE TILTAK I MEIERISEKTOREN – FORSLAG TIL ENDRINGER I FORSKRIFT OM PRISUTJEVNINGSORDNINGEN FOR MELK.

Forbrukerrådet viser til at Landbruks- og matdepartementet, den 10.07.2023, sendte Landbruksdirektoratets rapport om konkurransefremmende tiltak i meierisektoren på høring. Departementet har bedt om høringsinnspill med frist 10.10.2023. Forbrukerrådet fikk forlenget frist til 13.10.2023.

Forbrukerrådet oversender med dette sitt høringssvar.

Oppsummering

Forbrukerrådet mener at norske forbrukere er tjent med konkurranse i meierisektoren. Det gir større utvalg og mer effektiv priskonkurranse. Det innebærer at utfordrerne i sektoren bør få regulatorisk forutsigbarhet. Det bør også kompenseres for strukturelle ulemper som skyldes ettervirkninger av Tines historiske meierimonopol, sterke grep om melkebøndene eller rolle som markedsregulator. De konkurransefremmende tiltakene har vært og vil fortsatt være nødvendige for å opprettholde konkurranse i industriell meieriproduksjon i Norge.

Forbrukerrådet mener at:

- De konkurransefremmende tiltakene har virket etter hensikten og styrket konkurransen:
 - Lavere nedgang i drikkemelk-konsumet enn i resten av Norden
 - Svært høy prisstigning på smør vs. meieriprodukter med konkurranse - indikerer at konkurransen har redusert prisveksten
 - Det er spesielt utfordrerne til Tine på melkeproduksjon som sliter med lav lønnsomhet uten konkurransefremmende tiltak.
- Endringer i tiltakene bør gjøres i forbindelse med en helhetlig evaluering av PU-ordningen. Vi har drøftet flere mulige utfordringer med innretningen i deler av ordningen:
 - Fare for at subsidieringen av ost fra avgiften på drikkemelk er mer til skade enn gagn



- Taket på forsyningsplikten på 15 millioner liter for flytende melkeprodukter kan skade konkurransen og hindre innovasjon
- Innfraktordningens innretning kan være sentraliserende og føre til unødvendige nedleggelse av meierier i distriktene
- Svekkelsen av kapitalgodtgjørelsen er svakt begrunnet og kan bidra til å utvikle konkurransen i primærleddet for melk
- Avviklingen av det særskilte distribusjonstilskuddet ignorerer strukturelle ulemper og kan gjøre ubetelig skade på utfordrernes lønnsomhet.
- Det er positivt at Departementet viderefører og til en viss grad styrker de differensierte tilskuddene. Både satsen og det nye taket bør inflasjonsjusteres for å opprettholde realverdien av tilskuddene.
- Den foreslåtte svekkelsen av de konkurransefremmende tiltakene vil med stor sannsynlighet redusere konkurransen, føre til høyere priser, mindre innovasjon og fallende melkevolum

Bakgrunn

Forbrukerrådet avga i januar 2023 svar til Landbruksdepartementets "Høring av rapport om konkurransefremmende tiltak."¹ I vårt nye høringssvar har vi bestrebet oss på å bringe nye vinklinger til torgs fremfor å gjenta innholdet i vårt foregående høringssvar. Vi inkluderer derfor vårt forrige høringssvar² som vedlegg.

Landbruksdirektoratets konklusjon fra utredningen av de konkurransefremmende tiltakene i PU-ordningen var klar:

"Landbruksdirektoratets vurdering er at avvikling av de tre konkurransefremmende tiltakene kan medføre at Tines konkurrenter kan få mindre evne til å satse og investere i meierimarkedet. Kostnadene ved å utvikle vil være så store at omstillinger synes mer sannsynlig."

Direktoratet antok videre at en avvikling av konkurransefremmende tiltak i PU ville kunne gi sterkere insentiver til å utvikle importen.

Landbruksdepartementet har, mot Landbruksdirektoratets råd, foreslått å fjerne eller svekke de tiltakene som først og fremst har kompensert produsentene av flytende meieriprodukter for strukturelle ulemper.

¹ Landbruksdepartementet 27.01.2022: [Høring av rapport om konkurransefremmende tiltak](#)

² Forbrukerrådet 27.01.2022: [Forbrukerrådets høringssvar til Landbruksdirektoratets utredning av konkurransefremmende tiltak i prisutjevningsordningen for melk \(47/2022\)](#).



Forbrukerrådet mener forslaget er svakt begrunnet og at de konkurransefremmende tiltakene bør sees i sammenheng med hele PU-ordningen.

Helhetlig evaluering av PU ordningen.

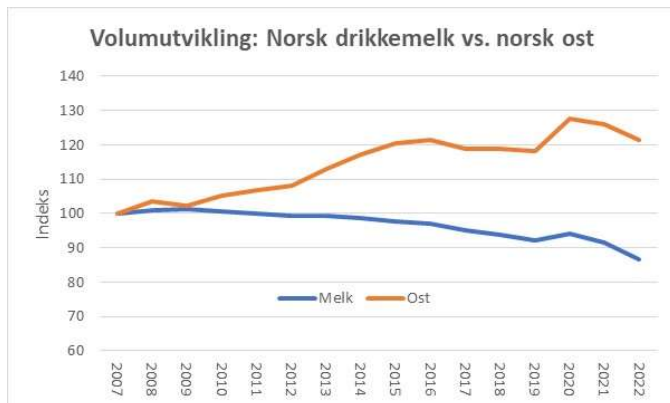
Forbrukerrådets høringssvar til Landbruksdirektoratets "Utredning av konkurransefremmende tiltak i prisutjevningsordningen for melk" understreket at mandatet var for snevert. Vi anførte at *"når man først skal evaluere de konkurransefremmende tiltakene i prisutjevningsordningen hadde det vært naturlig å samtidig gjøre en helhetlig evaluering av de øvrige elementene i ordningen."* Det mener vi fremdeles.

Det er ikke selvsagt at svaret på økte målpriser for melkebondene er reduksjon av de konkurransefremmende tiltakene. Vi drøfter derfor kort hvorfor det kan være fornuftig å evaluere subsidieringen av ost og taket på 15 millioner liter i forsyningsplikt for produsenter av flytende meieriprodukter. Deretter der vi nærmere på hvordan dagens innfraktordning kan føre til en utilsiktet sentralisering av Tines meieristruktur.

Subsidiering av ost

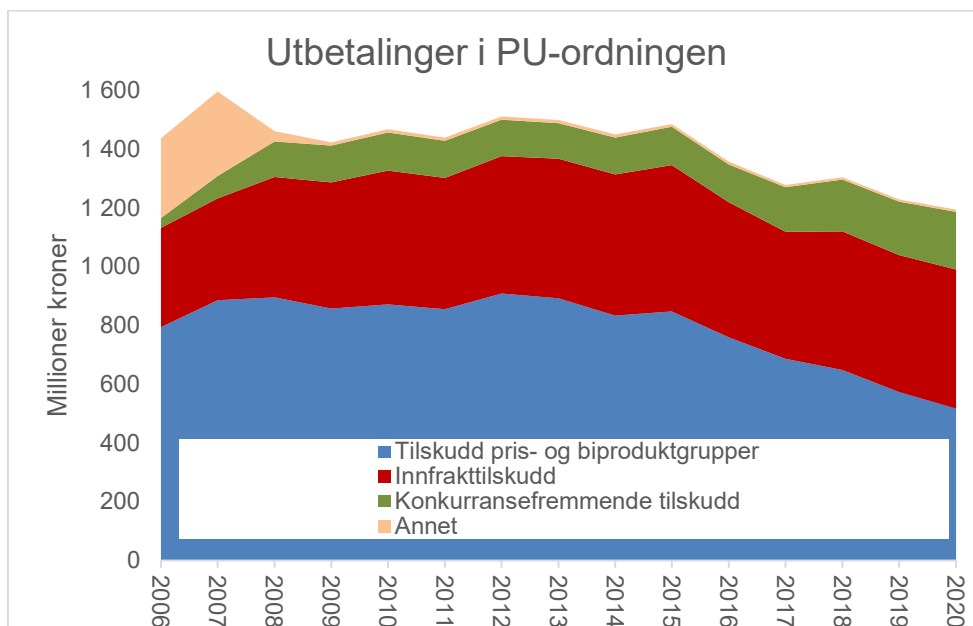
Den opprinnelige begrunnelsen for å øke prisen på drikkemelk og subsidiere prisen på ost, var antatt høyere prisfølsomhet på ost. På den måten ville man øke den totale etterspørselen etter råmelk. Utviklingen i etterspørselen etter norsk ost kan tyde på at subsidieringen har hatt den tiltenkte effekt. Volumet har steget over 20 prosent fra 2007 til 2022. Baksiden av medaljen er at volumet for norsk drikkemelk har hatt falt 13 prosent i samme periode.

De siste årene har det også dukket opp vegetariske substitutter til kumelk. Det bidrar til at den ikke er et like selvfølgelig innslag i norske kjøleskap som før. Det er likeledes naturlig å anta at den kraftige nedgangen fra 2021 til 2022 kan ha sammenheng med dyrtiden som har rammet mange norske husholdninger. En helhetlig evaluering av PU-ordningen kunne forhåpentligvis avdekket om drikkemelkens subsidiering av ost fremdeles spiller en konstruktiv rolle og om antagelsen om ulik prisfølsomhet stemmer.



Kilde: Melk.no: Gjelder norskprodusert melk og ost solgt i Norge

Andelen av tilskudd til pris- og biproduktgrupper har falt fra 61 prosent av utbetalingen til PU i 2008 til 43 prosent i 2020. Samtidig har innfraktens andel øket fra 28 til 40 prosent. Andelen til de konkurransefremmende tiltakene har øket fra åtte til 16 prosent. Like fullt utgjør subsidieringen av ost fremdeles den største andelen av PU-ordningen. Dersom man er bekymret for bærekraften i ordningen, ville det derfor vært mer logisk å starte med den største kostnadskomponenten enn den minste.



Kilde: Landbruksdirektoratet

Det er fristende å spørre om drikkemelkens subsidiering av ost handler mindre om priselastisitet, og mer om et ønske om å demme opp for importerte oster. Drikkemelk er mer voluminøs og mindre holdbar enn oster. Melk blir derfor, relativt sett, mindre attraktiv å importere jo lengre



fraktavstanden blir. Derfor er prisforskjeller mellom norsk og importert melk mindre utslagsgivende enn for oster.

Dette er naturligvis hyggelig for norske osteprodusenter, men mindre hyggelig for aktører som Q og Røros, som hovedsakelig satser på flytende melkeprodukter. Det kan ikke utelukkes at drikkemelkens subsidiering av osteprisen kan være en delforklaring til at de mer rendyrkede melkeprodusentene er mindre lønnsomme enn Tine og Synnøve Finden.

En helhetlig vurdering av PU-ordningen kunne med fordel avklart om det fremdeles er tungtveiende grunner for kryss-subsidiering av ost.

Trenger vi taket på forsyningsplikten på 15 millioner liter?

Som markedsregulator har Tine en forsyningsplikt til uavhengige meieriselskaper som produserer flytende melkeprodukter. Denne plikten er begrenset oppad til 15 millioner liter melk årlig.³ *"For forsyninger utover dette, stilles det krav om leveranser fra egne leverandører. Forsyningsplikten for dette kvantum skal settes til enhver tid til det dobbelte av det kvantum melk som på månedsbasis veies inn fra egne leverandører."*

Det kan være gode markedsregulatoriske årsaker til at det er satt et tak på forsyningsplikten. Det er likevel ikke til å komme bort fra at dette legger en kraftig demper på sannsynlighetene for nyetableringer innenfor flytende melkeprodukter. Det er ikke blitt mer lystbetont etter den negative lønnsomhetsutviklingen for Q-Meieriene og de svekkede rammebetingelsene som spesielt har gått utover Q og Røros.⁴

Synnøve Finden har tidligere signalisert et ønske om å produsere flytende og syrnete meieriprodukter på Tolga i Østerdalen.⁵ Taket på 15 millioner liter melk i forsyningsplikten er imidlertid langt lavere enn de 40 - 60 millioner literne selskapet ønsket som garanti for å investere i anlegget.

Vi har ikke grunnlag for å vurdere hverken den reelle investeringsviljen eller hvilke utfordringer 40 til 60 millioner i årlig uttak vil få for markedsregulator. Vi mener imidlertid dette bør være svært relevant å evaluere som en brikke i en helhetlig vurdering av PU-ordningen.

³Forskrift om Omsetningsrådets myndighet vedrørende markedsregulering for jordbruksråvarer.

⁴ DN.no, 24.02.2020: Bygger stormeieri, men holder seg unna ost: – Norge er et Norvegia-land.

⁵ NRK.no, 01.11.2019: Synnøve Finden vil redde melkebøndene.



Virker innfraktordningen i PU sentraliserende?

"Tine innvendte mot opprettholdelse av tilskuddet at distribusjonstilskuddet bidrar til en sentralisering av meieristrukturen, ved at man ensidig støtter distribusjon av melk ut til markedet for Tines konkurrenter, til tross for at de neppe har en reell kostnadsulempe i distribusjonen. Det gjør det relativt mer gunstig å ha store, sentraliserte anlegg, og relativt mindre gunstig å hente melk i flere deler av landet." ⁶

Nibio rapport 2022

Tines konkurrenter på flytende meieriprodukter har virksomheter i Røros, Gausdal og Stavanger. Frem til 2023 har de mottatt distribusjonstilskudd for mellomfrakt fra meieri til kunder i de store befolkningssentrene. Begrunnelsen var at deres kostnader til mellomfrakt var vesentlig høyere enn Tine som har brorparten av sine konsummelk-meierier i de store byene. Dette tilskuddet er nå foreslått fjernet av Landbruksdepartementet.

Men hva hvis det istedenfor det særskilte distribusjonstilskuddet er innfraktordningen som virker sentraliserende på meieristrukturen? Forbrukerrådet har ikke svart på om det er tilfellet, men det er gode grunner til å undersøke det nærmere i en helhetlig vurdering av PU-ordningen.

Slik virker innfraktordningen⁷

Landbruksdepartementet mener det særskilte distribusjonstilskuddet er svært krevende å forvalte. Det er mulig, men heller ikke innfraktordningen er umiddelbart enkel å forstå. Med over 10.000 bønder som leverer melk til Tine, er det ingen enkel sak å beregne de faktiske transportkostnadene.

I 1997 ble innfraktordningen innført som en del av den nye prisutjevningsordningen for melk, som avløste det tidligere Riksoppgjøret for melk. Ordningen innebar en utjevning av geografisk tilknyttede kostnader for frakt fra bonde til meieri. Ved oppstarten i 1997 var det 84 basismeierier⁸ og nesten 27.000 hentepunkter.

⁶ Nibio rapport, Vol. 8, nr 81, 2022: Om å konkurrere med formuende samvirke på like vilkår.

⁷ Landbruksdirektoratet RAPPORT NR. 3 / 2017 / 16.01.2017: Utredning av modell for innfrakttilskudd i prisutjevningsordningen for melk

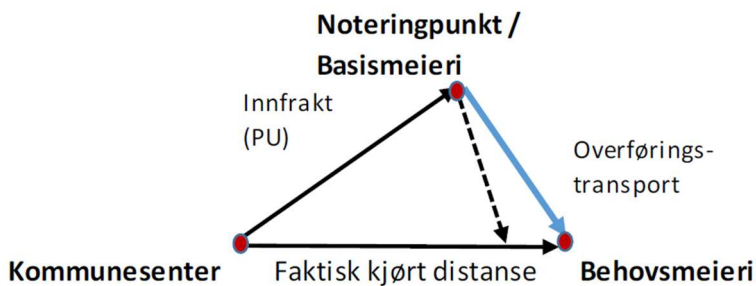
⁸ Basismeieri (også kalt noteringspunkt): et basismeieri er et meierianlegg som mottar råmelk. Prinsippet er at innfrakten beregnes ut fra prinsippet om korteste avstand fra en kommune til nærmeste meierianlegg. Det har ingen betydning for fraktstøtten om melken faktisk fraktes til basismeieriet eller et annet meieri lenger unna. Støtten betales bare for frakten til det nærmeste meieriet.



Fra 2008 ble innfraktordningen forenklet. Antall basismeierier hadde falt til 40 og antall hentepunkter til litt over 15.000.

«Ordningen skulle gi tilnærmet, men ikke full, kostnadsdekning. Den ajourførte mottaksstrukturen skulle beholdes i 10 år, for å sikre forutsigbarhet for aktørene og at ordningen ikke skulle gi et insentiv for nedlegging av anlegg. Kun Tines meieranlegg inngikk som basismeierier, og det ble innført minimumssats for innfrakttillegg.»

Det er, som tidligere nevnt, bare innfrakten fra bonden til basismeieriet som blir dekket. Hvis melken sendes til et såkalt behovsmeieri,⁹ er det fremdeles bare den standardiserte fraktkostnaden frem til det nærmeste meieriet som dekkes. Det har heller ingen betydning for kostnadsberegningen om det nærmeste basismeieriet bare tar imot geitemelk selv om man har kumelk på tankbilen.



Figur 2.7.1.1 Sammenhengen mellom innfrakt- og overføringstransport

I 2017 foretok Landbruksdirektoratet en ny revidering av innfraktordningen. Nå hadde antall basismeierier falt fra 40 til 29. Det førte til lengre gjennomsnittlig transportavstand fra bonde til basismeieri. Landbruksdirektoratets utredning beregnet at de økte transportavstandene ga en økning i standardiserte kostnader på 48 millioner kroner eller rundt 12 prosent av den totale stønaden for innfrakt.

I juli 2016 ble kostnadsdekningen redusert fra 95 til 80 prosent av innfrakten. Formålet var å komme mer på linje med andre fraktutjevningsordninger og oppmuntre til mest mulig kostnadseffektiv frakt.

Ordningens intensjon er å unngå at den skaper insentiver for nedlegging av anlegg. Vurderingen fra 2017 stadfestet at:

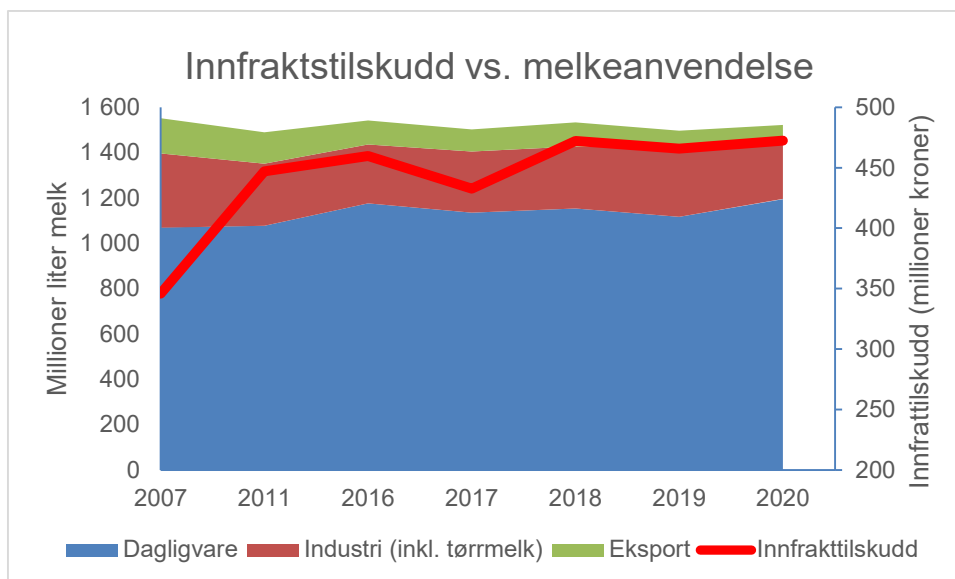
⁹ Behovsmeieri: Det meieriet som faktisk mottar melken og videreforedler den. Det kan være at melken først blir levert til basismeieriet for så å bli sendt til behovsmeieriet. Eller at melken blir sendt direkte til behovsmeieriet, men at fraktstøtten bare blir beregnet frem til det nærmeste basismeieriet-



"Reduksjon av antall basismeierier (noteringspunkter for målpris) i modellen fører til lengre transportavstand fra bonde til nærmeste basismeieri. Dette bidrar til økte innfraktkostnader i ordningen. Ettersom kostnadsnivået for innfrakttillegget ifølge mandatet skal holdes uendret, innebærer dette redusert dekningsgrad for innfrakt. **Dersom en ønsker å opprettholde dekningsgraden på samme nivå som i gjeldende ordning, må tilskuddsnivået for innfrakttillegget i prisutjevnsordningen øke.**"

Prinsippet er altså at kostnadsnivået for innfrakttillegget skal holdes uendret slik at økte kostnader fra endringer i meieristruktur skal føre til redusert dekningsgrad. I praksis ser det imidlertid ut til at det vil være grenser for hvor lav dekningsgraden kan bli, dersom det gjør det for vanskelig å opprettholde samme målpris i hele landet uavhengig av hvor bonden bor.

Nedenstående graf viser at innfrakttilskuddet falt kraftig i 2017 etter reduksjonen i kostnadsdekningen fra 95 til 80 prosent. I 2018 var den imidlertid tilbake på et høyere nivå enn i 2016. Forbrukerrådet formoder derfor at Tines avstandsforlengende konsolidering av sin anleggsstruktur, ikke førte til nevneverdig reduksjon i kostnadsdekning.



Kilde: Landbruksdirektoratet

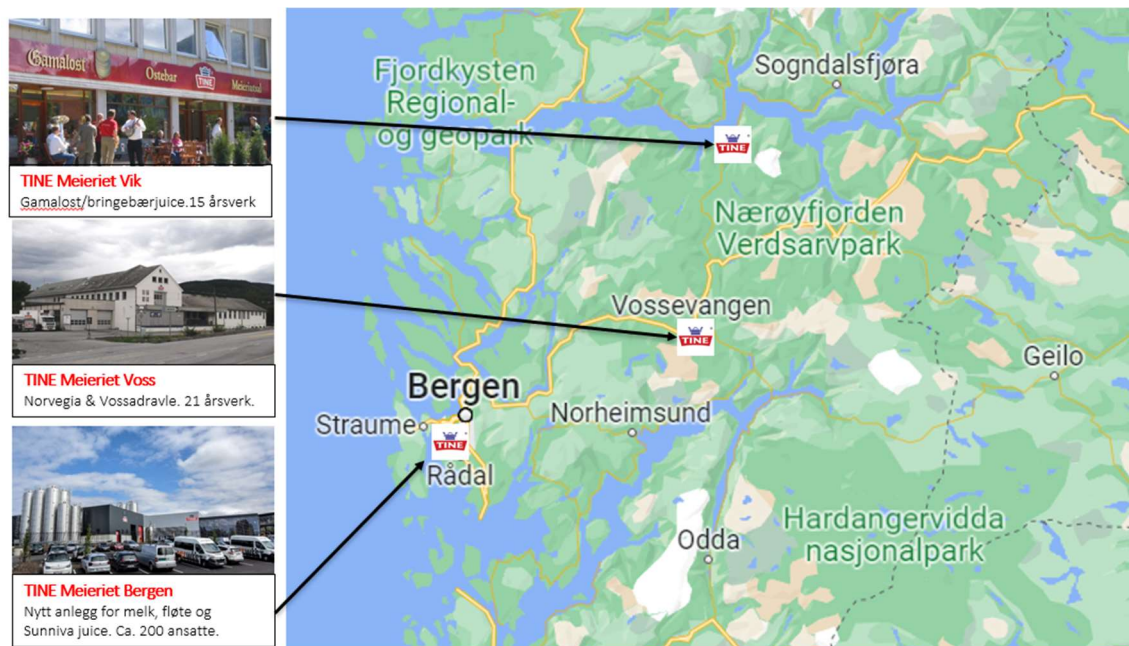
Hvis man fortsetter å justere mottaksstrukturen hvert tiende år så vil neste oppdatering inntreffe i 2028. Det kan bety at det vil være bedriftsøkonomisk lønnsomt å tilpasse meieristrukturen i god tid før neste revisjon. Da kan man for eksempel unngå at et lite meieri ikke står i veien for full dekning av innfrakten til et søtmeilksmeieri i en storby.



Tine har varslet en full gjennomgang av sin anleggsstruktur.¹⁰ Gjennomgangen kan påvirke 1.400 årsverk ved 13 av Tines anlegg. Tine har rundt 3.900 ansatte i Norge. Forbrukerrådet kjenner ikke til Tines interne vurderinger. Fra et kommersielt perspektiv vil det imidlertid være underlig om hensynet til langsiktig optimalisering av innfrakten, ikke blir en del av det bedriftsøkonomiske vurderingsgrunnlaget.

Bergen-Voss-Vik-triangelet

Det er lett å bli forvirret av de ulike komponentene i PU-ordningen. Vi har derfor gjort et forsøk på å eksemplifisere hvilken påvirkning innfraktsmodellen **kan** ha på Tines vurderinger om endringer i anleggsstrukturen. Vi understreker at innfrakten bare er en av mange variabler og at vi ikke har noe grunnlag for å vite hvor stor betydning den har for de totale kostnadene. Vi har valgt tre Tine-meierier i Vestland fylke som eksempler på hvilke effekter innfraktordningen kan ha på de bedriftsøkonomiske vurderingene.



Tines nedlagte meieri på Voss, ligger i underkant av to timers kjøretid fra Tines meieri i Bergen. Det produserte Norvegia og hadde 21 årsverk da det ble lagt ned i 2022. Litt over en time nordover ligger Tines meieri i Vik langs Sognefjorden. Med rundt 15 årsverk produseres gamalost og bringebærjuice.

¹⁰ Tine.no, 10.11.2022: [TINE varsler full gjennomgang av anleggsstrukturen](#)



Sannsynligheten er stor for at dette meieriet ikke er et hyppig stoppested for Tines tankvogner med råmelk.

Tines moderne anlegg i Bergen har rundt 200 ansatte og lager søtmeik, fløte og Sunniva juice.



Nedleggelsen av Voss vil ikke føre til en endring i Tines kompensasjon for innfrakt før neste antatte revisjon i 2028.

For eksempelets skyld forutsetter vi at det finnes melkeprodusenter i Vangsbygdi, rundt 30 minutters kjøretur fra Voss. Når Tine henter melken i Vangsbygdi får de frem til 2028 bare betalt for fraktavstanden til Voss, selv om melkebilen trolig kjører rett til Bergen. Den grønne streken viser kompensert fraktavstand. Den røde streken viser avstanden Tine må betale selv.



I Vik ved Sognefjorden lager 15 ansatte gamalost og bringebærjuice. Etter nedleggelsen av Voss er Vik nå det nærmeste basismeieriet for melkebonden i Vangsbygdi. Siden avstanden er større enn til Voss vil en større del av innfrakten dekkes, men ikke så mye at melken får fritt leide til Bergen. Den røde pilen illustrerer den gjenværende egenkostnaden for Tine for frakten til Bergen.

Siden meieriet i Vik bare trenger melk til gamalosten er trolig behovet for melk begrenset i forhold til antall melkebønder i nærområdet. Mesteparten av melken vil derfor sannsynligvis bli sendt til Bergen og til en høyere kostnad enn om meieriet i Vik ikke hadde ligget «langs veien.»



Vi vet ingenting om lønnsomheten til meieriet i Vik. Det er imidlertid ikke usannsynlig om Tines økonomer regner på hvor mye selskapet vil spare i innfrakt hvis det blir lagt ned. Hvor mye er de 15 arbeidsplassene i Vik verdt i forhold til besparelsen ved at Tine kan få full effekt av innfrakten fra all melken som produseres i regionen?



Det som er bra for Tines bedriftsøkonomiske lønnsomhet, er ikke nødvendigvis samfunnsøkonomisk gunstig. Små, men ellers lønnsomme meierier kan i teorien bli nedlagt på grunn av insentiver i innfraktsordningen, som favoriserer frakt til sentrale strøk.

Alle Tines tre større konkurrenter har meierier i mindre sentrale strøk som Gausdal, Alvdal og Røros. De er alle, i større eller mindre grad, avhengige av leveranser fra Tine Råvare. Dersom melken i økende grad blir sendt til de store byene ved kysten, vil transportkostnadene øke for de meieriene som etablerer seg i distriktene.

Den siste illustrasjonen viser effekten på fraktkostnaden for en hypotetisk konkurrent (Arla) som ønsker å etablere seg i det nedlagte meieriet på Voss. Tine får i pose og sekk. Tine får lav innfraktkostnad. Konkurrenten får dyrere frakt, fordi melken må fraktes hele veien fra Bergen fremfor fra melkebønder i nabolaget.

Formålet med våre betraktninger om dagens innfraktmodell er å peke på mulige utilsiktede sentraliserende insentiver. Det fortjener en dypere vurdering i en helhetlig evaluering av PU-ordningen.



De konkurransefremmende tiltakene har virket etter hensikten

Det hersket liten tvil om at konkurransefremmende tiltakene har bidratt til at vi i 2023 har tre merkevareleverandører av flytende melkeprodukter fremfor et monopol. Tiltakene har vært tilstrekkelig store til at Q og Røros både har overlevd og vært villige til å investere ytterligere risikokapital. Derimot har tiltakene ikke vært attraktive nok til å få nye industrielle aktører på banen, eller lokke Rørosmeieriet til å rekruttere egne melkebønder.

Vi vet ikke hvordan meierimarkedet hadde sett ut uten de konkurransefremmende tiltakene. Vi kan imidlertid få et inntrykk ved å se på andre meierimarkeder, meierisegmenter uten konkurranse og årsregnskaper uten konkurransefremmende tiltak. De taler for at Landbruksdepartementets forslag både kan svekke konkurransen og forsterke den negative trenden i etterspørselen av norsk melk.

Lavest nedgang i Norge vs. resten av Norden

Forbruket av drikkemelk har vært nedadgående på verdensbasis. Det er det mange årsaker til. Det er likevel interessant å merke seg at forbruket av norsk drikkemelk har falt mindre enn de øvrige landene i Norden. Det er nærliggende å anta at en viktig årsak kan være at den skjerpede konkurransen i Norge har bremsset fallet sammenlignet med land der det allerede var reell konkurranse.

Fra 2011 til 2021 falt det norske volumet falt med 13 prosent fra 94 til 81 liter pr. capita. Det er betydelig mer beskjedent fall enn i Finland og Sverige og litt lavere enn i Danmark.

Nordisk mesterskap i melkeforbruk			
(Liter melk per capita)			
	2011	2021	Endring
Finland	131	98	(25%)
Norge	94	81	(13%)
Danmark	88	74	(16%)
Sverige	92	66	(29%)

Kilde: Melk.no og International Dairy Foundation (IDF) – World Dairy Situation 2022

Sammenligningen med Norden harmonerer med Landbruksdirektoratets konklusjon i "Utredning av konkurranse-fremmende tiltak i prisutjevningsordningen for melk."¹¹

¹¹ Landbruksdirektoratet 15.12.2022: ["Utredning av konkurranse-fremmende tiltak i prisutjevningsordningen for melk.»](#)

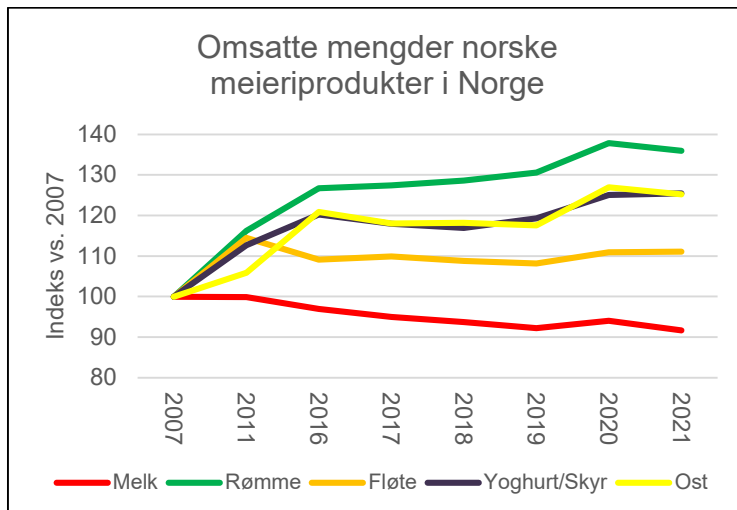


Tilskuddsberettiget melkebruk har trolig bidratt til økt aktivitet i anvendelser som konsummelk.

Landbruksdepartementets forslag om å fjerne distribusjonstilskuddet og svekke kapitalgodtgjørelsen, vil sannsynligvis føre til et lavere konkurransetrykk og et lavere forbruk av drikkemelk i Norge.

Hva har skjedd med prisen på smør i Norge?

Vi har ikke lange tidsserier for drikkemelk i prisstatistikken til SSB. Det finnes imidlertid tall for tre meierikategorier i form av ost, yoghurt og smør. Konkurransen innen yoghurt og ost er blitt betydelig styrket siden melkeforliket i 2007. Begge kategoriene har hatt en betydelig volumvekst siden 2007.



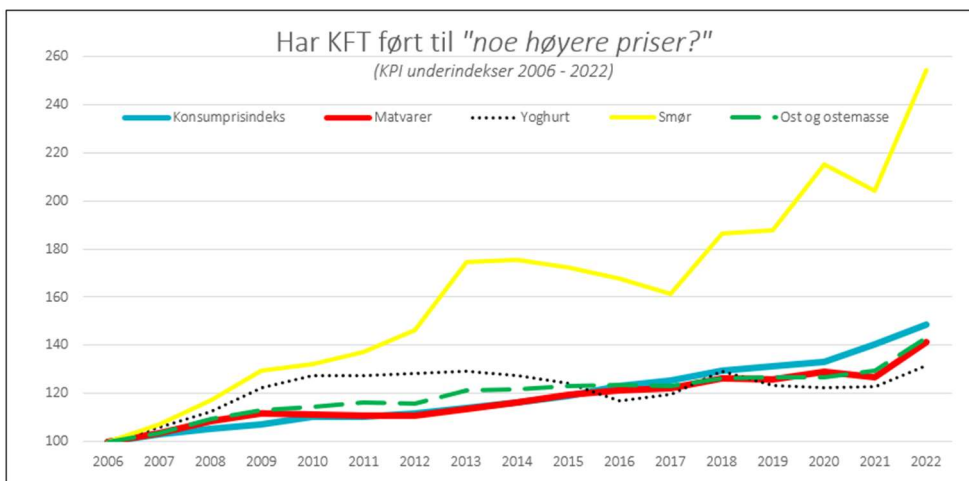
Kilde: Landbruksdirektoratet

Prisveksten på ost og yoghurt har vært lavere på ost og yoghurt enn konsumprisindeksen i perioden fra 2007 til 2021. Vi kan derimot se at spesielt yoghurtprisene steg mer enn konsumprisindeksen fra 2007 til rundt 2012. Dette er imidlertid ikke et tegn på manglende konkurranse. Det handler heller om at kategorier med høy innovasjonstakt skaper kategorivekst og etterspørsel etter nyheter med høyere betalingsvillighet. Over tid forsvinner imidlertid nyhetens interesse. Den konkurransemessige tyngdekraften begynner å presse prisene nedover etter hvert som de nye produktene etablerer seg i basissortimentet.

I smørkategorien forlot derimot prisutviklingen den generelle prisveksten og beveget seg opp i høyere luftlag fra 2007 til 2021. Det er flere årsaker til det,



men en av de viktigste er sannsynligvis manglende konkurranse. Prisveksten i de kategoriene der Tine har hatt konkurranse har i sammenligning fulgt matvareindeksen. Det er liten grunn til å tro at prisene på ost og yoghurt hadde vært lavere uten Tines tre norske industrielle meierikonkurrenter.

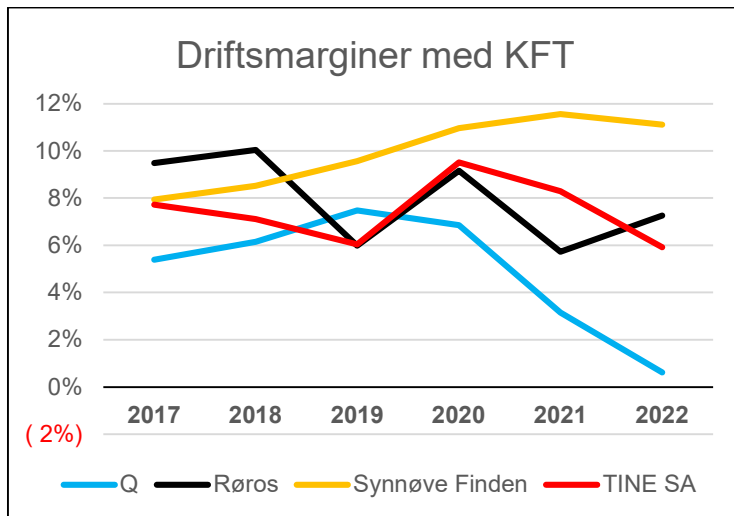


Kilde: SSBs statistikk for konsumentpriser

Lønnsomhet - en forutsetning for langsiktig konkurranse

Som tidligere nevnt mener Forbrukerrådet at Tine fremdeles har strukturelle fordeler i kraft av sitt tidligere meierimonopol og tilnærmede monopol på dagens innsamling av råmelk. Meieridrift er kapitalintensivt. Det krever forventninger, om fremtidig lønnsomhet dersom noen skal ta sjansen på å etablere seg.

De konkurransefremmende tiltakene som ble innført i 2007 og tro på forutsigbare rammebetingelser, var forutsetninger for at Tines konkurrenter tok sjansen på å satse.

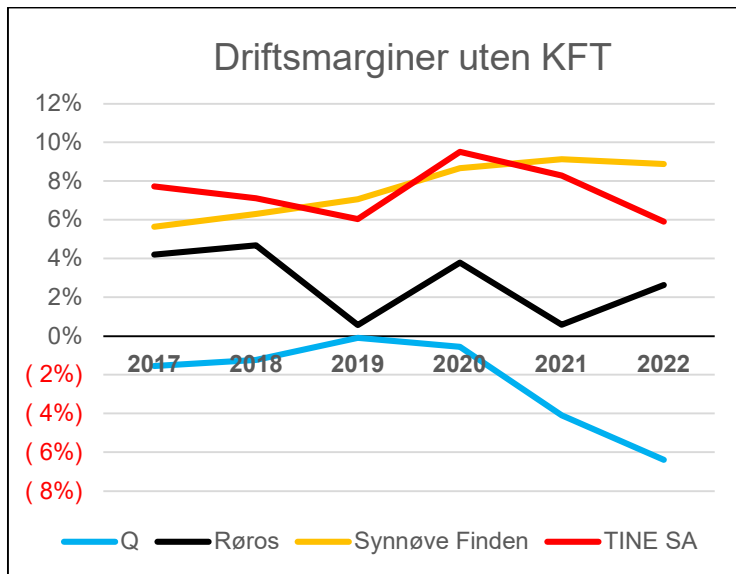


Kilde: årsregnskaper og Landbruksdirektoratet

NB: Driftsmarginen til Q er justert opp fra -1,5 prosent til 0,6 prosent i 2022 fordi distribusjonstilskuddet ikke var inntektsført i årsregnskapet. Dette på grunn av usikkerhet om tilskuddet måtte betales tilbake. Tilsvarende korleksjon gjort i 2021 for årets to siste måneder. Det hever driftsmarginen fra 2,8 prosent til 3,2 prosent.

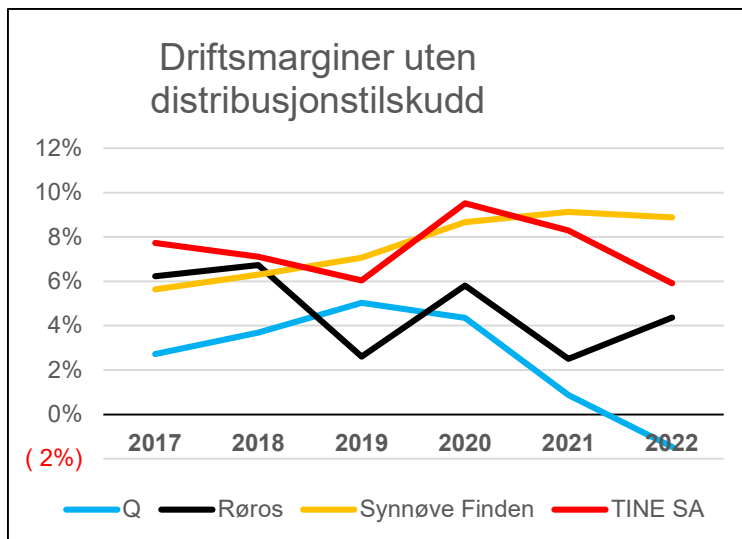
En analyse av selskapenes årsrapporter viser at alle selskapene, frem til 2020, har hatt relativt levelige driftsmarginer når vi inkluderer inntektene fra de konkurransefremmende tiltakene.

Hvis vi derimot fjerner alle tiltakene ser vi at spesielt de to melkeutfordrerne, Røros og Q, ville slitt med lite bærekraftige driftsmarginer. Q-meieriene ville hatt negative driftsmarginer i vår måleperiode fra 2017. Det sier seg selv at Q-meierienes eier, Kavli Norge AS, ikke ville satset 700 millioner kroner på å utvide kapasiteten, dersom det hadde visst at de konkurransefremmende tiltakene ville blitt forsøkt faset ut.



Kilde: årsregnskaper og Landbruksdirektoratet

Forslaget fra landbruksdepartementet er blitt mindre dramatisk enn fryktet, men bortfallet av distribusjonstilskuddet er likevel dramatisk for Røros og spesielt Q, som ville hatt et negativt driftsresultat på 1,5 prosent uten distribusjonstilskuddet.



Kilde: årsregnskaper og Landbruksdirektoratet



Kapitalgodtgjørelsen

I sin konklusjon om kapitalgodtgjørelsen skrev Landbruksdirektoratet at *"spesiell kapitalgodtgjørelse må videreføres eller styrkes hvis en ønsker konkurranse på primærleddet."*

Landbruksdepartementet foreslår derimot å svekke ordningen på fem øre pr. liter som kommer på toppen av kompensasjonen for etterbetalingen i Tine. Kapitalgodtgjørelsen gir Q-Meieriene og mulige nye konkurrenter i primærleddet kompensasjon for den kapitalgodtgjørelsen Tine betaler til sine melkebønder. Denne kompensasjonen er det absolutte minimumsnivået for at en kommersiell aktør skal kunne vurdere å etablere et eget apparat for innhenting av melk. Godtgjørelsen er imidlertid ikke tilstrekkelig for å fjerne den strukturelle ulempen i forhold til Tine eller gjøre det interessant å etablere seg i primærleddet.

Det første er at en identisk kompensasjon ikke gir bonden noe økonomisk insentiv til å avslutte en forretningsrelasjon med Tine som gjerne kan strekke seg tilbake flere generasjoner. Den femøringen Q-Meieriene har fått på toppen er ikke nok. Selskapet betaler bøndene 14 øre mer pr. liter. Det er ikke fordi Q-Meieriene ønsker å være snillere mot sine bønder enn Tine er mot sine. Det er fordi det er det som kreves for å motivere en andel av melkebøndene til å skifte beite. Totalt betaler Q sine bønder 14 millioner kroner mer enn Tine ville betalt. Kostnaden tilsvarer 0,7 prosent i redusert driftsmargin for Q-Meieriene. Dette er et av flere eksempler på en strukturell ulempe som de konkurransefremmende tiltakene er ment å kompensere for.

Det andre strukturelle ulempen er at det følger med både oppstarts og variable kostnader ved å holde seg med egne melkebønder. Som Hjelmeng og Bjørnenakk skriver (rapport på oppdrag av Q), så gjelder dette både *"investeringer i infrastruktur, anleggsmidler og organisasjon, men også løpende rådgivning og oppfølging overfor bonde."*¹²

Det er interessant at Rørosmeieriet, som har valgt å ikke etablere egen innhenting av melk, er betydelig mer lønnsom enn Q-meieriene. Dette til tross for antatte smådriftsulempen.

Det er dessverre nærliggende å tolke forslaget om å svekke kapitalgodtgjørelsen som et signal om at Departementet ikke ønsker

¹² Hjelmeng og Bjørnenakk 20.9.2023: «Evalueringsrapport om prisutjevningssystemet – Rapport skrevet på oppdrag av Q-Meieriene»



konkurransen på primærleddet. Det kan i verste fall bli resultatet dersom forslaget vedtas.

Det særskilte distribusjonstilskuddet:

Landbruksdepartementet forslår å avvikle det særskilte distribusjonstilskuddet. Det begrunnes med at «Landbruksdirektoratets evaluering tyder på at tilskuddet har liten effekt på kostnadseffektivitet og produktmangfold, usikker effekt på konkurransen (gitt innslagspunkt etter foredlingsleddet) og primært er et virkemiddel for å styrke lønnsomheten for meierier som driver produksjon av spesifikke produkter.»

Departementet reflekter imidlertid ikke over hvorfor lønnsomheten til Tines melkeproduserende konkurrenter ikke er bærekraftig uten distribusjonstilskuddet. Selv om det kan være vanskelig å beregne merkostnaden med stor grad av nøyaktighet, er det ikke komplisert å forstå hvorfor det er en strukturell ulempe.

Det hersket liten tvil om dette i Landbruksdirektoratets "evaluering av konkurransefremmende tiltak i prisutjevningsordningen for melk" fra 2017.¹³

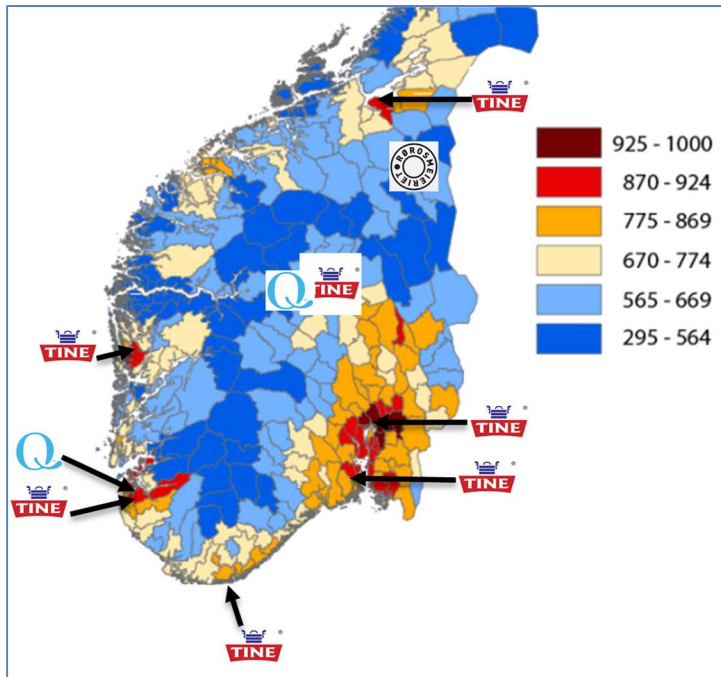
"Tine har ikke ubegrenset forsyningsplikt av melk til flytende melkeprodukter. Dette innebærer at meieriselskap som produserer flytende melkeprodukter i et visst omfang er avhengig av egne produsenter, og har dermed en lokalisering som muliggjør dette. Det er dermed mest gunstig for uavhengige aktører, som ønsker å ha egne melkeprodusenter, å etablere seg i områder med stor melkeproduksjon, i stedet for nær markedet, dvs. de største byene i Norge. Lokaliseringen til f.eks. Q-meieriene medfører dermed en mellomtransport til distribusjonslagrene til grossistene som medfører vesentlig høyere kostnader enn Tine.

Tine har etablert søtmelksmeierier i de store befolkningssentrene i Trondheim, Bergen, Stavanger, Kristiansand, Oslo og Sem. I tillegg finnes det et i Frya i Gudbrandsdalen. Dette gir Tine muligheter for effektiv frakt som Q og Røros ikke har. Tine kan frakte melk i tankbiler med hengere som inneholder rundt 30' til 33' liter råmelk til produksjonsanlegg med lokalisert i de store befolkningssentrene. Denne muligheten har ikke konkurrentene som bare har et eller to produksjonsanlegg. De må derfor frakte melken i mer plasskrevende produktemballasje. Lastebiler som frakter melkekartongene i esker (Dpacks), klarer å laste opp mellom 20' til 25' liter. Frakt av

¹³Landbruksdirektoratet RAPPORT NR. 23/2017/01.06.2017:
Evaluering av konkurransefremmende tiltak i prisutjevningsordningen for melk



melkekartonger i melkebur klarer bare å fylle en lastebil med mellom 18' og 20' liter melk. Det sier seg selv at dette er en strukturell ulempe som ikke forsvinner med mindre utfordrerne blir adskillig større.



Kilde: Kilde: SSB. Kartgrunnlag: Kartverket

Ovenstående kart er inndelt etter SSBs sentralitetsindeks. Det illustrerer intuitivt hvorfor mindre aktører med få meierier har dyrere frakt enn Tine. Både Q og Røros har betydelig lengre vei til forbrukerne enn Tine.

Vi har forståelse for at det kan være kostnadskrevende å hente melk i deler av Nord-Norge. Det er imidlertid lite realistisk å forvente at en utfordrer som Q-Meieriene skal etablere primærprodusenter i nord, når det er allerede ulønnsomt å gjøre det på melketette Jæren.

Dersom det meieristrukturen eller innfraktordningen ikke er bærekraftig for Tine i Nord-Norge, bør det utredes som en del av en helhetlig evaluering av PU-ordningen. Det er mer fornuftig enn å risikere at den konkurransen vi tross alt har i meierisektoren blir ofret i en lite gjennomtenkt avvikling av distribusjonstilskuddet.

Det er ikke vesentlig at distribusjonstilskuddet videreføres i sin nåværende form. En ting er imidlertid opplagt fra årsregnskapene til Tines konkurrenter av flytende meieriprodukter:



De strukturelle ulempene er reelle og krever et tilstrekkelig høyt kompensasjonsnivå til at det er mulig å opprettholde og helst styrke dagens konkurransetrykk.

Differensierte tilskudd

Landbruksdepartementet foreslår å videreføre differensierte tilskudd med et tak på 90 millioner kroner og en økning av satsen fra 27 til 30 øre pr. liter. Det er positivt at denne delen av de konkurransefremmende tilskuddene beholdes, selv om det er usikkert om det er nødvendig med et tak. Både taket og satsen bør inflasjonsjusteres slik at realverdien opprettholdes.

Med vennlig hilsen

Forbrukerrådet

Olav Kasland (s.)

Fagdirektør

Arne Thommessen (s.)

Seniorrådgiver

Oslo 27.01,2023

Til: Landbruks- og matdepartementet

Høringsvaret er innlevert via Regjeringens høringsportal

Forbrukerrådets hørings svar til Landbruksdirektoratets utredning av konkurransefremmende tiltak i prisutjevningsordningen for melk (47/2022)

Forbrukerrådet viser til at Landbruks- og matdepartementet, den 15.12.2022, sendte Landbruksdirektoratets rapport om konkurransefremmende tiltak i meierisektoren på høring. Departementet har bedt om høringsinnspill med frist 27.01.2023.

Forbrukerrådet oversender med dette sitt hørings svar.

Oppsummering

- Forbrukerrådet støtter rapportens konklusjon om at «*avvikling av tiltakene vil svekke konkurransen*» og at «*Tines konkurrenter kan få mindre evne til å satse og investere i meierimarkedet.*»
- Vi er enig i at «*tiltakene har lagt grunnlag for dynamikk i dagligvarehandelen.*»
- Det er ikke avgjørende for Forbrukerrådet at konkurransefremmende korreksjoner ligger i prisutjevningsordningen. Det er imidlertid av vesentlig betydning at virkemidlene skaper forutsigbarhet som gjør det mulig for utfordrere å gjøre langsiktige investeringer med minst mulig regulatorisk risiko.
- De konkurransefremmende virkemidlene som ble innført etter «*Melkeforliket*» i 2007 har utvilsomt ført til et større produktmangfold i butikkhyllene til glede for forbrukerne. Det er i tillegg gode grunner til å mene at anvendelsen av norsk melk hadde vært betydelig lavere uten denne konkurransen.
- Rapporten viser til regnskapstall som viser at meieriindustrien har vesentlig høyere driftsmargin enn næringsmiddelindustrien for øvrig. Forbrukerrådet mener ikke lønnsomheten i sektoren er spesielt høy sammenlignet med andre merkevareleverandører i dagligvarebransjen.
- Rapporten skriver at konkurransen neppe har bidratt til å redusere prisstigningen og at de konkurransemessige tiltakene tvert imot kan ha ført til noe høyere priser. Forbrukerrådet mener denne konklusjonen ikke er tilstrekkelig underbygget.
- Selv om det er blitt mer konkurranse i meierisektoren er den fremdeles svært konsentrert, med Tine som en dominerende aktør i de vesentlige varekategoriene. Det er derfor prematurt å fase ut konkurransefremmende tiltak.

Bakgrunn

Dagligvarer er viktig både for forbrukernes utgifter og velvære. I 2021 gikk rundt 12 prosent av husholdningenes forbruksutgifter til matvarer og alkoholfrie drikkevarer. I Forbrukerrådets innsats på dagligvareområdet prioriterer vi primært konkurransemessige utfordringer som kan påvirke priser, vareutvalg eller kvalitet i negativ retning. Vi er spesielt bekymret for konkurransen i sektorer med høy konsentrasjon i kjede- eller leverandørleddet. Meierisektoren er både svært konsentrert og strengt regulert.

Forbrukerrådets innfallsvinkel er at norske forbrukere er tjent med konkurranse i meierisektoren, fordi det gir større utvalg og mer virksom priskonkurranse. Det innebærer også at utfordrerne i sektoren bør få regulatorisk forutsigbarhet og mulighet til å gradvis tilpasse seg eventuelle endrede rammevilkår.



Dersom konkurrenter møter strukturelle ulemper som for eksempel skyldes ettervirkninger av Tines historiske meierimonopol, sterke grep om melkebøndene eller rolle som marknadsregulator, bør det kompenseres dersom det er det som skal til for å opprettholde konkurransen. Det er imidlertid ikke vesentlig for Forbrukerrådet hvorvidt dette gjøres innenfor rammen av PU-ordningen eller på andre måter.

Vi vil imidlertid minne om vår innsigelse til det vi anså som et snevert mandat i Landbruksdepartementets oppdrag til Landbruksdirektoratet. Når man først skal evaluere de konkurransefremmende tiltakene i PU-ordningen, hadde det vært naturlig å samtidig gjøre en helhetlig evaluering av de øvrige elementene i ordningen. Det er ikke gitt at problemer som fallende salg av drikkemelk, utfordringer med lønnsom drift av meierier i Finnmark eller ønsket om høyere målpriser for bøndene, bare kan løses av å kutte de konkurransefremmende tiltakene. Det kunne for eksempel vurderes å justere nivået på pristilskuddet i andre prisgrupper eller å heve taket på forsyningsplikten fra dagens 15 millioner liter.

Vi vil, i dette høringssvaret til evalueringen av de konkurransefremmende tiltakene i PU-ordningen, først og fremst bidra ved å belyse viktigheten av konkurranse og levelig lønnsomhet for utfordrerne. Vi vil i også i noen grad gi vårt syn på de ulike komponentene i tiltakene. Det er imidlertid vanskelig for Forbrukerrådet å bedømme og sammenligne interne bedriftsøkonomiske kostnadskalkyler.

Strukturelle lønnsomhetsulemper?

Meierisektoren preges av høy konsentrasjon i de fleste varegrupper, selv om det er blitt flere aktører siden Stortinget vedtok å oppheve Tines meierimonopol i 1994. Det finnes i dag tre nasjonale utfordrere av en viss størrelse innen sentrale meierivaregrupper. Alle mottar støtte i form av konkurransefremmende tiltak som finansieres innen bransjens prisutjevningsordning. I tillegg finnes det to mellomstore meieriselskaper med sterke posisjoner innen henholdsvis tørrmelk og tubeost. De siste årene har det også vært en kraftig vekst i småskalameierier, som i stor grad henter melken fra lokale gårder utenfor PU-ordningen. De totale driftsinntektene i dette segmentet utgjør mindre enn en prosent av de totale inntektene i bransjen, men både den gjennomsnittlige driftsmarginen og sysselsettingen er høy. Faktisk jobber over fire prosent av årsverkene i sektoren i meierier med under 22 millioner kroner i årlige driftsinntekter. De bidrar utvilsomt til en større bredde i meieridisken til velassorterte butikker.

Utkastet til rapport har en seksjon med lønnsomhetsbetraktninger. Vi har valgt å vinkle tallgrunnlaget på en alternativ måte i forhold til rapporten. Vi håper det kan gi ytterligere innsikt i betydningen av de konkurransefremmende tiltakene og de strukturelle ulempene vi mener fremdeles er fremtredende i sektoren.

Kostnadsstruktur

Man skal være forsiktig med å trekke bastante konklusjoner om lønnsomhet i varegrupper fra årsregnskaper. Det er likevel interessant å se at det er de to melkeproduserende konkurrentene til Tine som har de laveste driftsmarginene blant norske produsenter av meierivarer av en viss størrelse. Hvis man hadde trukket fra de konkurransefremmende tilskuddene ville det gitt negative driftsmarginer i 2021.



Norske produsenter av meierivarer - nøkkeltall 2021 (mill kr.)

	Antall aktører	Antall ansatte	Inntekt/ansatt	Andel totale inntekter	Drifts-inntekter	Drifts-resultat	Drifts-margin	Driftsres ex KT	Drifts-margin ex KT
TINE SA	1	4 587	4,2	80,6%	19 274	1 597	8,3 %	1 597	8,3%
Andre melkeprodusenter*	2	399	5,7	9,5%	2 270	70	3,1 %	(90)	(4,0%)
Andre meierier > 100 mill kr**	3	406	5,5	9,4%	2 240	289	12,9 %	253	11,3%
Små meierier***	24	242	0,6	0,6%	140	14	10,0 %	14	10,0%
Totalt	30	5 634	4,2	100,0%	23 923	1 969	8,2 %	1 774	7,4%

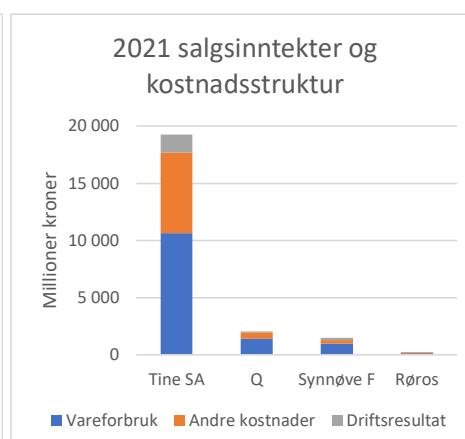
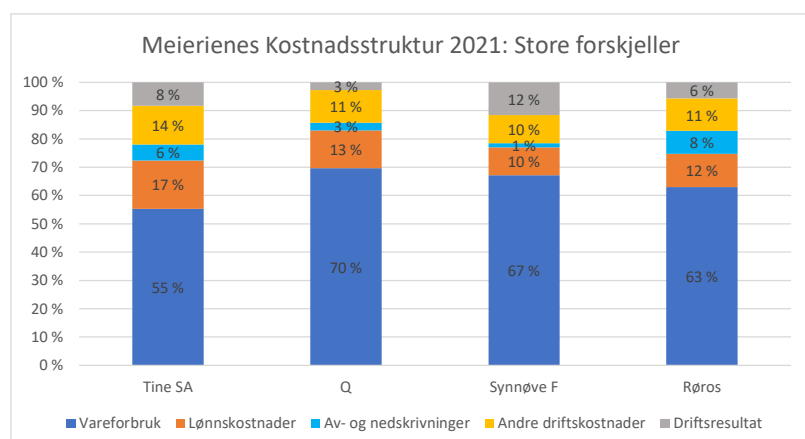
Kilde: Proff Forvalt (NACE-bransje: 10.510 - Produksjon av meierivarer)

* Q-Meieriene AS og Rørosmeieriet AS

** Synnøve Finden AS, Normilk AS og O. Kavli AS

*** Meierier med omsetning fra 1 til 22 millioner kroner. (11 meierier med driftsinntekter under en million kroner er utelatt de utgjør 4 mill kr)

Det er interessant å se hvor ulik Tine SAs kostnadsstruktur (fra årsregnskapene i 2021) er i forhold til de tre utfordrerne: Q-Meieriene, Rørosmeieriet og Synnøve Finden. Tines vareforbruk som andel av driftsinntektene er betydelig lavere enn hos konkurrentene. Til gjengjeld er avskrivninger¹, lønnskostnader og andre driftskostnader høyere. Vi har ikke tilstrekkelig innsikt i de enkelte selskapene til å forklare forskjellene. De kan imidlertid indikere at utfordrerne er mer avhengige av å snu på kronene for å få det til å gå rundt økonomisk. På den annen har Tine oppgaver som markedsregulator og mottaker av råmelk, som kan gjøre kostnadsstrukturene vanskelig å sammenligne.



¹ Rørosmeieriets regnskapsmessige avskrivninger steg fra 7,8 til 18,6 millioner kroner fra 2020 til 2021. Økningen skyldes en fusjon med Rørosmeieriet Holding AS som førte til en oppskrivning av goodwill med avskrivning over ti år. Uten denne regnskapsmessige endringen ville avskrivningene ligget på litt over tre prosent.



Q-Meieriene

Q-Meieriene - lønnsomhet uten konkurransefremmende tilskudd					
	2017	2018	2019	2020	2021
Driftsinntekter	1 612	1 819	1 849	2 056	2 040
Driftsresultat	87	112	138	141	57
<i>Driftsmargin</i>	5,4 %	6,2 %	7,5 %	6,9 %	2,8 %
Konkurransetilskudd (KT)	(112)	(134)	(140)	(152)	(148)
Driftsresultat ex. KT	(25)	(22)	(2)	(11)	(91)
<i>Driftsmargin ex. KT</i>	(1,6%)	(1,2%)	(0,1%)	(0,6%)	(4,5%)
Kapitalgodtgjørelse	37	54	57	58	60
Driftsresultat ex. KT + kapitalgodtj.	12	31	55	46	(31)
<i>Driftsmargin ex. KT</i>	0,7%	1,7%	3,0%	2,2%	(1,5%)

Kilde: Proff Forvalt

Q-Meieriene har hatt en positiv driftsmargin de siste årene, men uten de konkurransefremmende tiltakene ville driftsmarginene i de siste fem år vært negative. I rapporten anbefaler Landbruksdirektoratet å beholde kapitalgodtgjørelsen. Den kompenserer melkebønderne som leverer til Q for bortfall av eierinntekten som Tines samvirkebønder mottar. Kapitalgodtgjørelsen betales direkte til bonden og inngår ikke i Qs årsregnskap, men det er en forutsetning for at selskapet i det hele tatt skal kunne produsere drikkemelk.

Hvis vi legger tilbake kapitalgodtgjørelsen i driftsresultatet, får vi positive men lave driftsresultater frem til 2020 og et negativt resultat i 2021. Det er derfor tvilsomt om en fjerning av konkurransefremmende tiltak vil gi marginer som er tilstrekkelig høye til å dekke kapitalkostnader og en fornuftig avkastning av egenkapitalen.

Rørosmeieriet

Rørosmeieriet - lønnsomhet uten konkurransefremmende tilskudd					
	2017	2018	2019	2020	2021
Driftsinntekter	148	176	193	218	230
Driftsresultat	14	18	12	20	13
<i>Driftsmargin</i>	9,5 %	10,0 %	6,0 %	9,2 %	5,7 %
Konkurransetilskudd (KT)	(8)	(9)	(10)	(12)	(12)
Driftsresultat ex. KT	6	8	1	8	1
<i>Driftsmargin ex. KT</i>	4,2%	4,7%	0,6%	3,8%	0,6%

Kilde: Proff Forvalt

Rørosmeieriet har ikke egne melkebønder og får derfor all sin (økologiske) råmelk levert fra Tine Råvare. Selskapet har en høyere driftsmargin enn Q-meieriene, tross for betydelig lavere driftsinntekter. Det kunne vært interessant å se om ulikheter i melkekilde skaper strukturelle forskjeller i kostnadsstrukturen.

Rørosmeierienes driftsmargin har grovt sett ligget på linje med Tines de siste fem årene, men det er inkludert konkurransefremmende tilskudd. Hvis de trekkes ut, blir marginene lave sammenlignet med andre merkevareleverandører i dagligvaresektoren. Det er tvilsomt om slike driftsmarginer vil være kommersielt bærekraftige på sikt.



Synnøve Finden

Synnøve Finden - lønnsomhet uten konkurransefremmende tilskudd					
	2017	2018	2019	2020	2021
Driftsinntekter	1 384	1 475	1 274	1 409	1 468
Driftsresultat	110	126	122	154	170
<i>Driftsmargin</i>	7,9 %	8,5 %	9,6 %	11,0 %	11,6 %
Konkurransetilskudd (KT)	(32)	(33)	(32)	(32)	(36)
Driftsresultat ex. KT	78	93	90	122	134
<i>Driftsmargin ex. KT</i>	5,6%	6,3%	7,1%	8,7%	9,1%

Kilde: Proff Forvalt

Synnøve Finden utfordrer Tine på hvitost i det Forbrukerrådet antar er det største volumsegmentet i ostedisken. Selskapet produserer i tillegg andre typer harde oster, men også yoghurt, juice, knekkebrød, frokostblandinger, smørepålegg, og krydder. Uten et detaljert segmentregnskap er det derfor vanskelig å trekke vidtfavnende konklusjoner om lønnsomheten i de segmentene som konkurrerer med Tine.

Tine SA

TINE SA - lønnsomhet					
	2017	2018	2019	2020	2021
Driftsinntekter	18 299	18 575	18 819	19 460	19 274
Driftsresultat	1 413	1 321	1 136	1 852	1 597
<i>Driftsmargin</i>	7,7 %	7,1 %	6,0 %	9,5 %	8,3 %

Kilde: Proff Forvalt

Tine er fremdeles en svært dominerende aktør i de fleste varegruppene i meierisektoren. Konkurrentene har ikke desto mindre gjort følbare innhugg i markedsandelene til det tidligere meierimonopolet. Det er derfor naturlig at synkende volumer og overflødig produksjonskapasitet skaper et behov for å kutte kostnader. Det er alvorlig for de ansatte og lokalsamfunnene som rammes. Det er likevel en uunngåelig konsekvens av nødvendigheten av å tilpasse produksjonskapasiteten til etterspørselen. Norge har et uttalt politisk mål om at det skal være mulig å drive landbruk i hele landet, men det er ikke overførbart til meierier.

På den annen side kan Tines mottakspått av melk i tynt befolkede områder og lange avstander til de store befolkningskonsentrasjonene, påføre selskapet strukturelle kostnadsulempere som ikke dekkes inn av innfrakten i PU-ordningen. Forbrukerrådet har ikke god nok innsikt til å vurdere det, men selv om det er tilfellet, så er det ikke gitt at en fjerning av de konkurransefremmende tiltakene er løsningen.

Småskalameierier

Småskalameierier (>100K driftsinntekter) - lønnsomhet					
Millioner kroner	2017	2018	2019	2020	2021
Driftsinntekter	58	67	78	105	144
Driftsresultat	3	2	4	7	13
<i>Driftsmargin</i>	4,4 %	2,3 %	4,8 %	6,4 %	9,2 %

Kilde: Proff Forvalt

De siste års utvikling i småskalameierier viser at det er mulig å skape et levebrød av å foredle melken fra lokale kuer, til oster som norske forbrukere er villige til å betale for. Vi har ikke analysert årsakene bak denne veksten. Det er likevel



ikke unaturlig å anta at kombinasjonen av 1) lokalproduserte oster av høy kvalitet, 2) økende distribusjon og satsing i norske supermarkeder og 3) mottagelige forbrukere, har skapt et foreløpig lite, men likevel økonomisk bærekraftig segment i randsonen av den gjennomregulerte norske meierisektoren.

Denne gjennomgangen indikerer at det er kan være mulig å drive lønnsom osteproduksjon selv uten konkurransefremmende tiltak. Det er imidlertid lavere etableringsterskler og mindre kapitalintensiv produksjon for lavskalaprodusenter, sammenlignet med produksjon i industriell skala. Det er derfor ikke et helt relevant sammenligningsgrunnlag.

Høye driftsmarginer i meierisektoren i forhold til næringsmiddelindustrien?

I rapportens avsnitt 4.1.1.1, blir driftsmarginene i meierisektoren sammenlignet med den øvrige næringsmiddelindustrien basert på tall fra SSB. De viser at meierisektoren har betydelig høyere driftsmarginer enn gjennomsnittet. Forbrukerrådet mener dette er et lite treffende sammenligningsgrunnlag.

Vi har sett nærmere på hvilke typer selskap som inngår i næringsmiddelindustrien i Proff Forvalt. Vi antar at den langt på vei spiller SSBs utvalg. Listen består av rundt 1.200 selskaper med driftsinntekter over en million kroner. Omsetningen i denne gruppen var på rundt 241 milliarder kroner i 2021. Av disse driftsinntektene står 19 selskaper for rundt 50 prosent av totalen.

Ti av disse 19 selskapene tilhører fiskeindustrien. Med tanke på debatten om grunnrenteskatt på lakseoppdrett kunne man forventet gode driftsmarginer. Den gjennomsnittlige marginen for disse ti selskapene var imidlertid bare på 1,4 prosent i 2021. Salmar AS, det største av fiskeselskapene, leverte 459 millioner kroner i negativt driftsresultat (-3,7 prosent). Salmar ASAs konsernregnskap viser imidlertid at morselskapet satt igjen med 3,45 milliarder i driftsresultat og 23 prosent i driftsmargin. Det er naturlig å anta at regnskapene til mange av de øvrige fiskeselskapene på listen heller ikke reflekterer den reelle lønnsomheten.

Fire av de største 19 selskapene er kjøttprodusenter, Nortura, Fatland Ølen & Jæren og Nordfjordeid. De leverer, i stor grad egne merkevarer til de tre store dagligvarekjedene eller produserer en stor andel generiske produkter. Til sammen oppnådde de 0,6 prosent i driftsmargin i 2021.

Det er mye som tyder på at SSBs statistikk favner over et stort antall selskaper som ikke er gode målestokker for meieribedriftene i PU-ordningen. Fellesnevneren her er at Tine, Q-Meieriene, Rørosmeieriet og Synnøve Finden kan beskrives som merkevareselskaper i dagligvarebransjen. Det er derfor mer relevant å sammenligne dem med andre merkevareselskaper i bransjen. Da blir målestokken en helt annet enn SSBs aggregerte statistikk. Hvis vi ser bort fra Tine og Nortura er det to merkevareselskaper på SSBs topp-19-liste. Det er Orkla Confectionary & Snacks Norge og Mills. Deres driftsmarginer var på henholdsvis 21 og 14 prosent i 2021.

Emendor Advisors utgir årlig Dagligvarebransjens lønnsomhetsrapport. [Den inneholder rundt 80 leverandører til dagligvarebransjen og viste en gjennomsnittlig driftsmargin på syv prosent i 2021.](#) Dette er imidlertid sannsynligvis kunstig lavt fordi mange selskaper i oversikten er norske datterselskaper eller distributører for internasjonale merkevareleverandører. Disse kan av skattemessige årsaker ha interesse i at overskuddene beskattes i andre land enn Norge.

Det er uheldig om det fester seg et inntrykk av at meierienes lønnsomhet er spesielt høy i forhold til selskaper det er naturlig å sammenligne seg med.

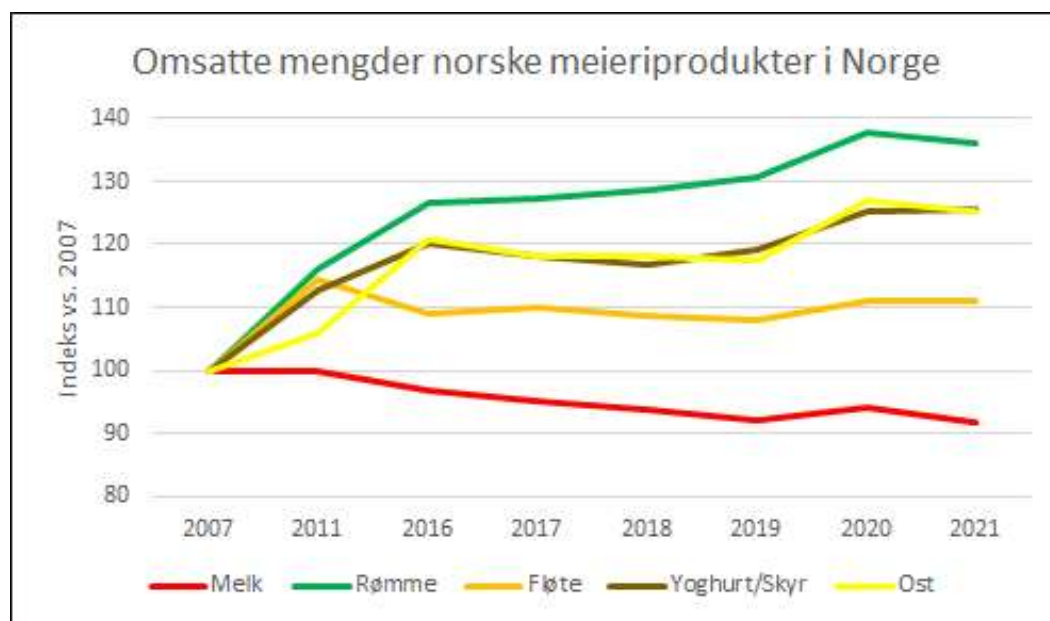


Innovasjon har gitt vekst

Rapporten slår forsiktig fast at de konkurransefremmende tiltakene har gitt «noe økt totalt forbruk og økt styrket produktutvikling og produktmangfold innenfor enkelte segmenter.» Forbrukerrådet mener det kan være grunnlag for å hevde at anvendelsen av norsk melk har gitt mer enn «noe økt totalt forbruk.»

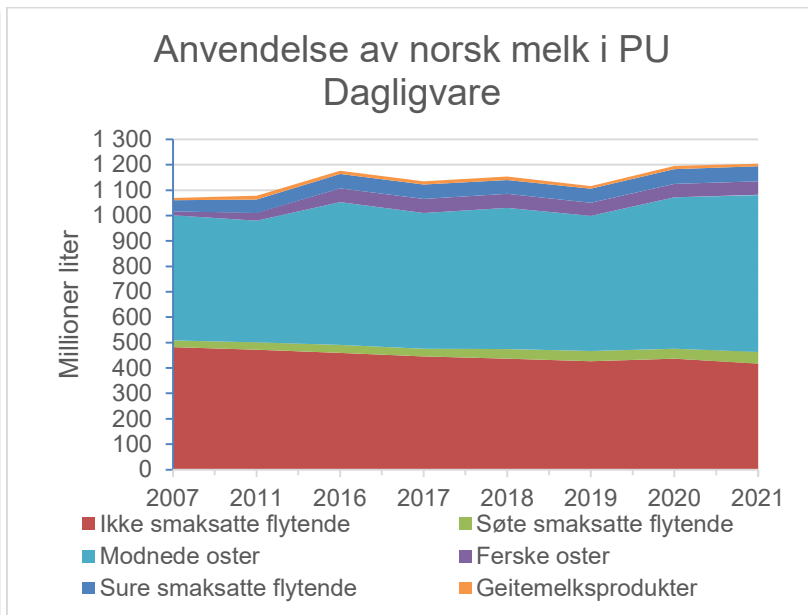
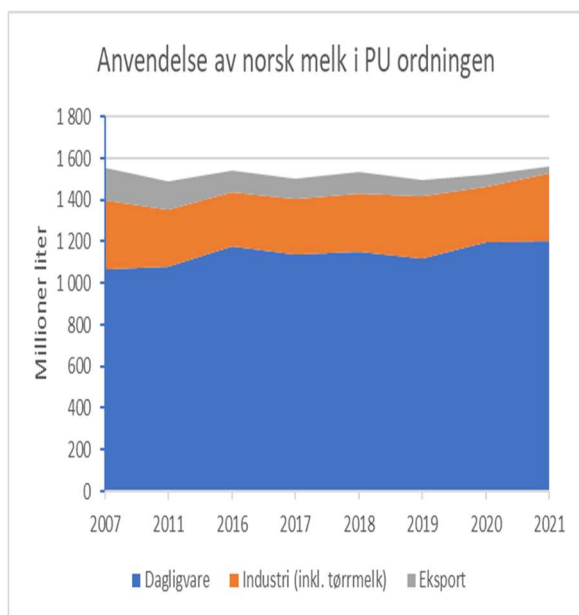
I rapporten er det laget et såkalt nullalternativ med framskrivning av PU basert på Landbruksdirektoratets vurderinger. Metoden er lineær regresjon basert på seks til syv års volumutvikling. Det er naturligvis vanskelig å spå om fremtiden, men det kunne vært opplysende å se på et alternativ der man ser på volumutviklingen dersom man velger å avvike de konkurransefremmende tiltakene.

I rapportens 3.5.1.2 dokumenteres det en signifikant vekst i antall artikkelnumre fra 2011 til 2018/2019. Hvis det hadde blitt innhentet tall fra 2007, ville veksten sannsynligvis vært enda høyere. Fra 2007 til 2011 viser tabell 9. i rapporten en betydelig vekst for alle de norskproduserte meierivarene i alle kategoriene. Unntaket er drikkemelk som hadde flat vekst. Veksten har vært mer ujevn siden 2011, men både rømme, ost og yoghurt har hatt en god utvikling. Drikkemelk har siden hatt en negativ utvikling, men den samme trenden gjør seg gjeldende i Europa. Rapporten har dessverre ikke innhentet tall på utviklingen i forbruk av drikkemelk i Europa. Det er derfor vanskelig å få en komparativ formening om den styrkede konkurransen innen drikkemelk har forhindret et enda større fall.



Kilde: Tabell 9 i rapporten

Det er likeledes interessant å observere at veksten i anvendelsen av norsk melk skyldes utviklingen innen dagligvaresegmentet der innovasjonstakten har vært størst. Vi ser ikke den samme veksten innen industrisegmentet. Der er volumet i 2021 omtrent det samme som i 2007. Veksten i dagligvare har vært stor nok til å dekke opp for mer enn det tapte eksportvolumet etter Tines flytting av Jarlsbergproduksjonen til Irland. Volumet er opprettholdt til tross for at volumet av ikke smaksatt drikkemelk innen dagligvare har falt med 13 prosent fra 2007 til 2021.



Kilde: Tabell 9. i rapporten

Det bør herske liten tvil om at den skjerpede konkurransen i meierihyllene har skapt volumvekst i kategorien. Det er sannsynlig at en kraftig reduksjon i de konkurransefremmende tiltakene kan føre til lavere konkurransetrykk, færre innovasjoner og stopp i investeringer. Det vil derfor være fornuftig å sammenligne volumet i rapportens «nullalternativ» med hva som kan forventes om Tines konkurrenter strammer inn innovasjonsreima, selger seg ut eller i verste fall avviker.

Nullalternativet er like fullt interessant i den forstand at det illustrerer at dagens mekanismer i PU-ordningen kan føre til underfinansiering dersom uavhengige meierier fortsetter å vokse og drikkemelk-volumet fortsetter å falle. Det illustrerer at det vil være en fordel å se på alle komponentene i PU-ordningen, eller endog mer omfattende strukturelle endringer i det overordnede regelverket. Hvis det bare er de konkurransefremmende tiltakene som ligger på bordet, kan det fortrenge andre og mer fornuftige løsninger.

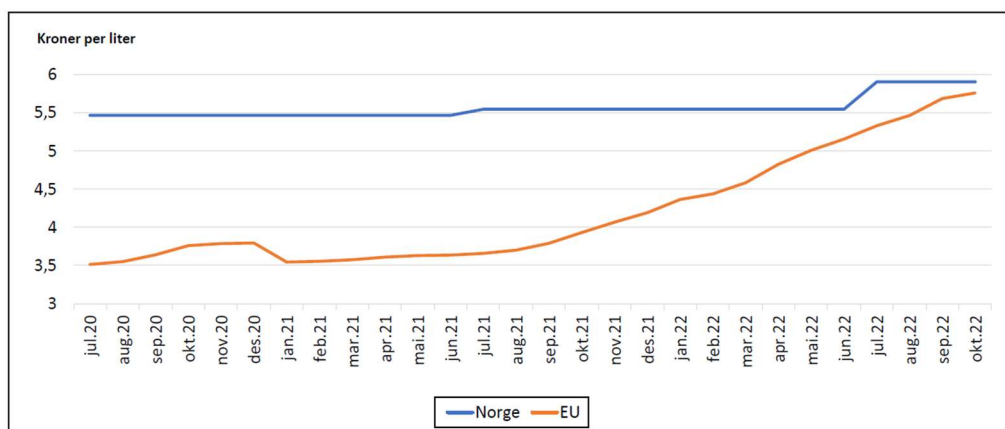
Kan det kuttes i nettotilskuddene i pris- og biproduktgruppene?

Litt over halvparten av avgiften på drikkemelk og fløte brukes til å subsidiere prisene på ost, tørrmelk og meieriråvarer i industrimarkedet. Tanken bak disse tilskuddene er at man ved å avgiftsbelegge produkter med lav priselastisitet (drikkemelk og fløte) åpner for å finansiere tilskudd til produkter med antatt høy priselastisitet (ost og tørrmelk). I teorien skal denne prisdifferensieringen føre til større total etterspørsel og produksjonsvolum etter råmelk.

Etter det Forbrukerrådet erfarer, er en mindre uttalt hensikt med subsidieringen å gjøre det mindre lønnsomt å importere osteprodukter. Disse har både lengre holdbarhet og lavere fraktkostnader enn drikkemelk. De er derfor mer utsatt for konkurranse fra utlandet. Dette behovet er imidlertid trolig blitt svekket av prisutviklingen mellom Norge og resten av Norden og EU siden 2021. Prispapet er blitt betydelig mindre, selv om det ikke kan utelukkes at gapet kan øke igjen dersom den geopolitiske situasjonen normaliseres eller den norske målprisen økes.

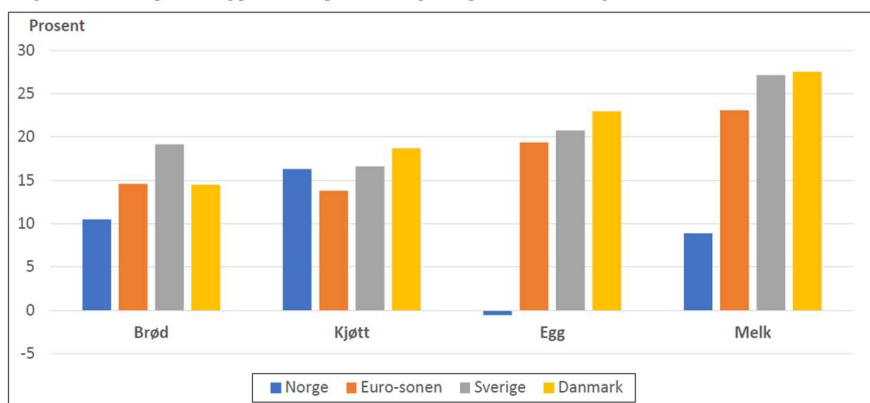


Pris på råmelk. Juli 2020- oktober 2022. Kilde: Eurostat og Tine SA



Kilde: Agri Analyse

Figur 3. Prosentvis prisendring på ulike matprodukter. Sep.22/sep.21. Kilde: SSB og Eurostat



Kilde: Agri Analyse



Nedenstående tabell viser at subsidiene på ost, tørrmelk og industriråvarer representerer 50 prosent av de samlede utgiftene, mot bare 14 prosent for de konkurransefremmende tilskuddene.

Totale konkurransefremmende tilskudd (mill. kroner)					
	2017	2018	2019	2020	2021
Kapitalgodtgjørelse	37	54	57	58	60
Differensierte tilskudd	68	73	74	81	82
Distribusjonstilskudd	48	51	52	59	54
Totalt	152	177	183	197	196

Q-Meieriene					
	2017	2018	2019	2020	2021
Kapitalgodtgjørelse	37	54	57	58	60
Differensierte tilskudd	32	36	38	43	41
Distribusjonstilskudd	43	45	45	52	47
Totalt	112	134	140	152	148

Rørosmeieriet					
	2017	2018	2019	2020	2021
Kapitalgodtgjørelse					
Differensierte tilskudd	3	4	4	4	4
Distribusjonstilskudd	5	6	7	7	7
Totalt	8	9	10	12	12

Synnøve Finden					
	2017	2018	2019	2020	2021
Kapitalgodtgjørelse					
Differensierte tilskudd	32	33	32	32	36
Distribusjonstilskudd					
Totalt	32	33	32	32	36

PU-ordningen 2021: Inntekter og utgifter (mill kr)

	Mill kr	Andel
Samlede inntekter (drikkemelk & fløte)	1 385	
Utgifter		
Netto tilskudd i pris og biproduktgrupper (Subsidiering av ost, tørrmelk etc.)	699	50 %
Innfrakttilskudd (4/5 av fraktkostnader fra bonde til meieri)	490	35 %
De konkurransefremmende tilskuddene	196	14 %
Spesiell kapitalgodtgjørelse	60	4,4 %
Differensierte tilskudd	82	5,9 %
Særskilt distribusjonstilskudd	54	3,9 %
Totale utgifter	1 385	

Kilde: Høringsnotatet

De fallende drikkemelk-volumene har satt PU-ordningen under press. Forbrukerrådet mener det burde være naturlig å vurdere om en reduksjon i prisdifferensieringen kunne være en mer farbar vei enn å kutte i de konkurransefremmende tiltakene.

Har tiltakene ført til «noe høyere priser?»

Rapporten slår fast at avvikling av tiltakene vil svekke konkurransen og at de har lagt grunnlag for dynamikk i dagligvarehandelen. I rapportens oppsummering står det imidlertid at tiltakene kan ha hatt to effekter som har virket i motsatt retning: «Noe høyere priser og, samtidig, noe økt totalt forbruk og økt styrket produktutvikling og produktmangfold innenfor enkelte segmenter.»

I forklaringen til de «noe økte prisene» henvises det til at kartleggingen av «prisstigningen på meieriprodukter i perioden 2007-2021 har vært på 35 prosent på forbrukerleddet, mens utviklingen for mat og alkoholfrie drikkevarer har vært på 27 prosent.»

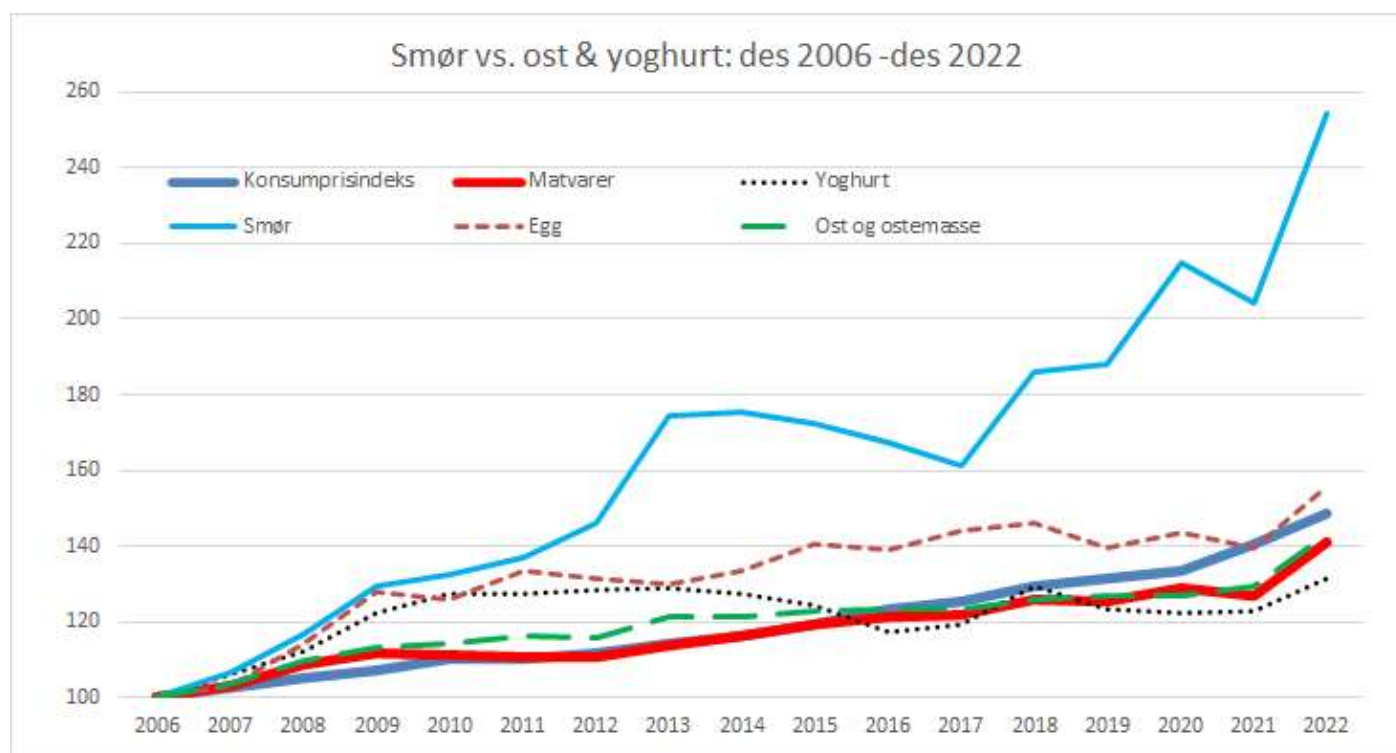
Forbrukerrådet mener denne forklaringen fremstår som i overkant anekdotisk fundert. Det kan være mange andre grunner enn konkurransefremmende tiltak som kan forklare dette. Da kan det være like interessant å sammenligne prisstigningen med en meierivare som i svært liten grad er blitt påvirket av de konkurransefremmende tiltakene. Rapportens undersøkelser viser «at det det ikke har skjedd større endringer i biproduktgruppene og at konkurransen i for eksempel smørsegmentet må sies å være svak.»



Hva har så skjedd med prisene på smør der Tine er superdominerende og utfordrerne i liten grad har satset? Hylleprisene på smør har steget med hele 142 prosent siden 2007. Det er naturligvis sammensatte årsaker til denne voldsomme prisøkningen. Det er imidlertid grunn til å tro at priskonkurransen hadde vært hardere hvis noen av utfordrerne hadde satset på smør i volumsegmentene.

SSB rapporterte ikke konsumentpriser på melk før i 2015, men tallene fra 2006 for yoghurt, ostemasse, smør og egg kan bidra til å gi anekdotisk innsikt i prisutviklingen. Vi ser at yoghurtprisene, i den første delen av perioden, både steg kraftigere enn ost og den generelle matvareindeksen etter melkeforliket i 2007. Det har imidlertid vært høy innovasjonstakt i yoghurtsegmentet på både innholds og forpakningssiden. Forbrukerne har sannsynligvis ment at disse endringene har gitt merverdi og har vært villig til å betale mer for nyhetene enn for de mer tradisjonelle variantene. For å få distribusjon av nyheter hos kjedene er det viktig for leverandørene å lansere nyheter som gir kundene kategorivekst i form av volumer og/eller marginer for kjedene. Hvis takten på vellykkede innovasjoner faller, kan imidlertid konkurransen dreie mer mot press på priser. Det er interessant å se at konsumentprisene for yoghurt er på nesten samme nivå i 2022 som i 2013. Det er fristende å anta at den økte konkurransen og volumet innen yoghurtsegmentet kan ha ført til lavere priser på sikt. Dette til tross for at innovasjonene i starten kan ha ført til høyere priser.

Vi understreker at disse observasjonene er av anekdotisk karakter, men de underbygger at det langt fra er opplagt at de konkurransefremmende virkemidlene har ført til «noe høyere priser.»



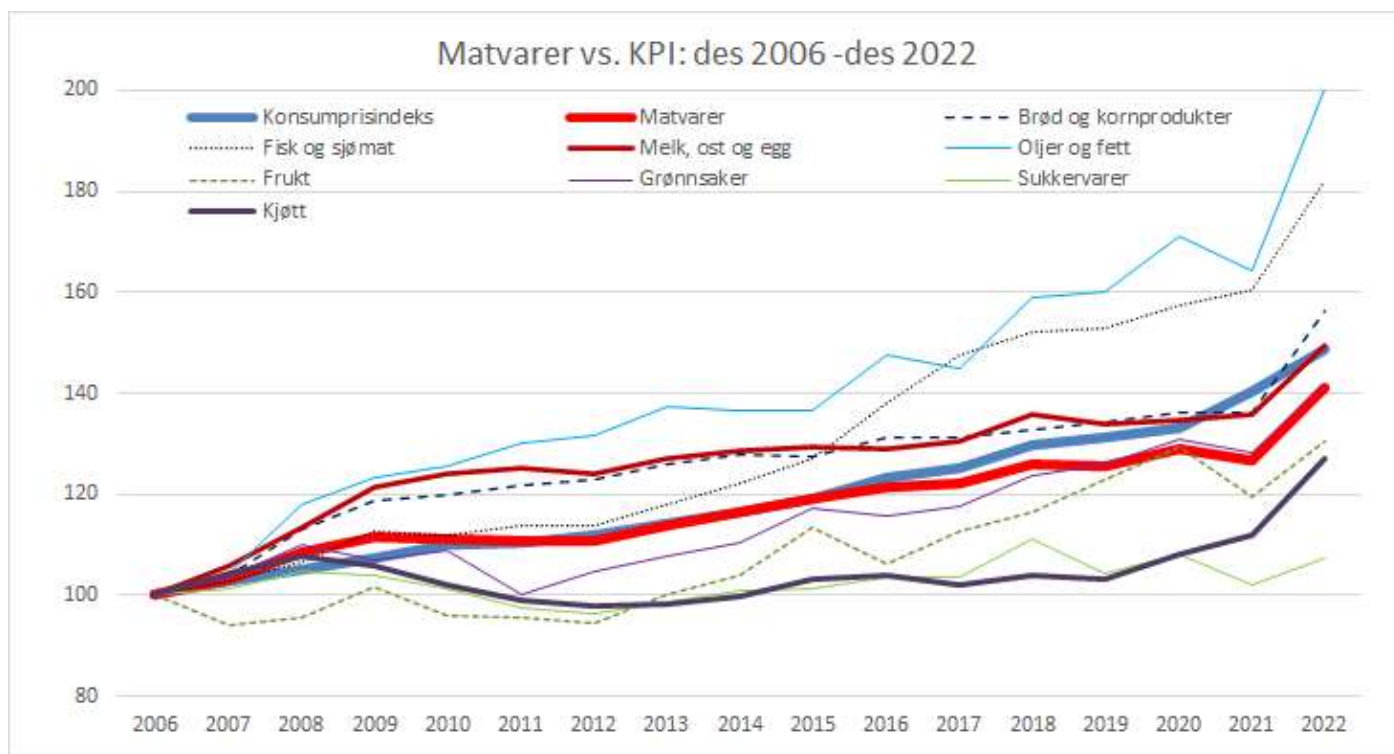
Kilde: SSB & Forbrukerrådet

Det er også flere variabler som kan være mer egnet til å forklare hvorfor meieriprisene har steget mer enn matvareindeksen:

- Det er dagligvaredetaljistene som bestemmer konsumentprisene. Hvis det blir marginforskyvninger mellom kategorier kan hylleprisene stige mer enn produsentprisene. Vi så et eksempel på dette i 2022 når dagligvareaktørene økte sine marginer på kjøtt.



- Nedenstående graf viser at prisstigningen på frukt, grønnsaker og sukkervarer har ligget lavere enn økningen i matvareindeksen. Dette er varegrupper med begrenset grenseflate til meieridrift og, antar vi, relativt høy importandel. På den andre siden av skalaen har vi kategorien for oljer og fett der smør er en stor komponent.



Kilde: SSB & Forbrukerrådet

Generelt om de konkurransefremmende tiltakene

Forutsigbarhet om rammebetingelsene er en grunnleggende forutsetning for at nye og eksisterende utfordrere vil tørre å satse og investere i delvis irreversible investeringer. Denne forutsigbarheten har frem til de siste årene i stor grad vært ivaretatt av at virkemidlene har vært forankret i en egen forskrift, og at PU-ordningen har hatt en egen inntektskilde. Det er viktig for utfordrernes investeringsvilje at innretningen på tiltakene er stabile over tid.

Det hersker en viss uenighet om det er riktig å beskrive tiltakene som konkurransefremmende eller om det heller representerer en korleksjon av råvareprisen. Forbrukerrådet har ikke forutsetninger til å ta stilling til denne polemikken mellom Tine og utfordrerne. Vi har imidlertid begrunnet hvorfor vi mener konkurransefremmende tiltak er nødvendige for å opprettholde den konkurransen som tross alt finnes i meierimarkedet.

I Hurdalsplattformen skriver Regjeringen at de gradvis vil fase ut de konkurransepolitiske virkemidlene fra PU-ordningen. Det kan være verdt å merke seg at inflasjonen allerede har gjort en del av utfasingsjobben. Det differensierte tilskuddet som ble innført i 2007 var på 25 øre pr. liter. Det ble senere økt til 27 øre i 2013. I samme periode har konsumprisindeksen økt med 45 prosent. Det betyr at tilskuddet i slutten av 2022 var verdt rundt 37 prosent mindre enn i 2007.



Spesiell kapitalgodtgjørelse

Landbruksdirektoratets rapport konkluderer at tiltaket fungerer etter hensikten. Hvis det er et ønske om å opprettholde konkurranse på innkjøp av råmelk, mener rapporten at tiltaket minst bør videreføres på dagens nivå.

Forbrukerrådet støtter denne konklusjonen. Det sier seg selv at ingen melkebønder vil levere råvarer til en utfordrer av Tine dersom det betyr at de må si fra seg 65 øre pr. liter melk i etterbetaling. Selv om kapitalgodtgjørelsen finansieres av PU-ordningen, betyr det ikke at bøndene vil få bedre betalt for melken dersom tiltaket avsluttes og pengene utbetales i form av en høyere produsentpris. Årsaken er at det da vil bli flere bønder som må dele på Tines etterbetaling (utbytte). Siden Tine Råvare skal gå i null, blir det ikke mer penger til fordeling av at melken, som Q tidligere hentet selv, skal via Tine først. Nedenstående prinsippskisse viser hvordan den eventuelle overføringen av verdien av den nedlagte kapitalgodtgjørelsen spises opp av lavere etterbetaling fra Tine.

Q-Meieriene får fem øre i tillegg til nivået på Tines etterbetaling. Dette tillegget betales til melkeprodusentene for å motivere dem til å levere råmelken til Q fremfor Tine. Derfor forutsetter vi at Q-Meierienes produsenter får 70 øre pr. liter melk.

Vil kutt av kapitalgodtgjørelsen gi melkebøndene bedre betalt?									
	Tines melkebønder			Qs melkebønder			Totalt/gjennomsnitt		
	Mill. liter	Etterbetaling (øre/liter)	Verdi (mill kr.)	Mill. liter	Kapitalgodtgjørelse (øre/liter)	Verdi (mill kr.)	Mill. liter	Etterbetaling & Kapitalgodtgjørelse (øre/liter)	Verdi (mill kr.)
Dagens kapitalgodtgjørelse	1 400	65,0*	910	100	70,0	70	1 500	65,3	980
Avvikle kapitalgodtgjørelsen									
Etterbetaling	1 500	60,7	910	0	na	0	1 500	60,7	910
Overføre kapitalgodtgjørelsen til bøndene	1 500	4,7	70	0	na	0	1 500	4,7	70
Ny etterbetaling + refusjon av kapitalgodtgjørelse	1 500	65,3	980	0	na	0	1 500	65,3	980

* Gjennomsnittlig etterbetaling fra 2017 - 2021

Kilde: Tallgrunnlag fra rapporten med sammenfatning av Forbrukerrådet

Rapporten mener at tiltaket minst bør opprettholdes på dagens nivå. Forbrukerrådet mener også det kan være grunn til å vurdere om tillegget på fem øre pr. liter bør heves. Det kan finansiere en økt premie for å motivere bønder til å levere til utfordrere, og samtidig gi en rimelig kompensasjon for avsetningsrisikoen og mottaksplikten som de uavhengige aktørene påtar seg.

Vi har ikke grunnlag for å mene noe om hvilket nivå en eventuell økning av tillegget bør ligge på. Vi observerer imidlertid at dagens kapitalgodtgjørelse tilsynelatende ikke har vært tilstrekkelig motiverende til at Rørosmeieriet har valgt å etablere et apparat for selv å hente økologisk råmelk.

Differensierte avgifter og tilskudd

Rapporten skriver at myndighetenes formål med tilskuddet var å legge til rette for høyere foredlingsmarginer i meieriindustrien, slik at det ville gi økt slagkraft for aktørene og dermed økt konkurranse. Forutsetningen for tilskuddet var at Tine hadde en dominerende markedsposisjon i den aktuelle kategorien. Tines dominans har blitt mindre i de fleste varegruppene, men selskapet kan fremdeles betraktes som dominerende i de samme kategoriene som i 2007.



De konkurransefremmende tiltakene har utvilsomt bidratt til at utfordrermeieriene overlevde og at antall meieriselskaper kan telles på flere enn en finger. Rapporten skriver at tiltaket har gitt «*økt lønnsomhet fra et lavt nivå rundt 2007 [og] har redusert sannsynligheten for nedleggelse av konkurrenter. Dermed har tilskuddet også indirekte hatt en positiv effekt på konkurransen, manøvreringsrommet for leverandører og kunder, samt sannsynligheten for at nye teknologier kommer til anvendelse.*»

Samtidig ser det ikke ut som størrelsen på tilskuddene har vært tilstrekkelig motiverende for nye etableringer i den kapitalintensive delen av meierisektoren.

Synnøve Findens virksomhet kvalifiserer av naturlige årsaker hverken til kapitalgodtgjørelse eller distribusjonsgodtgjørelse. Selskapet mottok 36 millioner kroner i differensierte tilskudd i 2021. Man skal være varsom med å tolke sammensetningen av en produktportefølje for vidt. Det er likevel interessant at under halvparten av Synnøve Findens produkter kvalifiserer for tilskuddet. Av 11 nyheter høsten 2022 inneholdt bare fire norske melkeråvarer. Fem av nyhetene var varianter av importert gresk yoghurt og to var juice fra norskprodusert frukt. Det kan være grunn til å mistenke at størrelsen på tilskuddet ikke er tilstrekkelig motiverende til å utløse nye investeringer som kan øke anvendelsen av norsk melk.

Hostens nyheter

Gå høsten i møte med sunne og smakfulle nyheter fra Synnøve. Det står spennende nyheter på rekke og rad når Synnøve dekker bordet med høstens lanseringer – kanskje finner du en ny favoritt? Våre nykommere gjør det enkelt å spise variert, sunt og kose seg med god samvittighet.



Kilde: www.synnove.no/hostens-nyheter/

Distribusjonstilskudd

Det er vanskelig for Forbrukerrådet å ta stilling til hvilke fraktbetingelser og distribusjonskostnader de ulike aktørene har. Det fremstår imidlertid intuitivt fornuftig at et meieri som fyller melkekartonger i Røros, får høyere fraktkostnader enn en aktør som frakter råmelk i tankbil til et produksjonsanlegg i Oslo. Selv om grossistene i dag henter varer fra Q og Røros, betyr det ikke nødvendigvis at den strukturelle ulempen ved å produsere melk utenfor de store melkemarkedene har opphørt.

Tine har hevdet at de konkurransefremmende virkemidlene i dag «*først og fremst [gir] konkurransevidning og sentralisering til ulempe for norske melkebønder.*»² Rørosmeieriet mener det motsatte. I rapporten henvises det til at Rørosmeieriet «*opplever at det blir stadig mindre foredling av primærproduksjon i distriktet. I og med at frakt inn til*

² <https://www.tine.no/markedsregulator/forklaring-av-markedsreguleringen/markedsordningen-for-melk>



Tine-meieri i all hovedsak er dekket av innfrakttilskuddet, så gir dette samlet sett enda sterkere incentiv til sentralisering av meieriene.»

Som tidligere nevnt er det tvilsomt om Q-meieriene kan opprettholde tilstrekkelig lønnsomhet til å drive videre uten de konkurransefremmende tiltakene eller tilsvarende virkemidler. Den samme bekymringen gjelder for Rørosmeieriets strukturelle ulemper:

«Rørosmeieriet viser til at de ikke har hatt førstetrekkefordeler på lokasjon av anlegg, og ingen form for strukturelle permanente fordeler fra en stor, velutviklet og robust anleggsstruktur etablert i monopoltiden. Selskapet viser til at dette innebærer lengre distribusjon mellom kunde og selskapets anlegg, og at det er relativt sett mindre volum som skal distribueres fra Rørosmeieriet til kunde. Følgelig brukes mer tid på distribusjon, mer mellomlager, og kostnaden til distribusjonen kommer til fordeling på færre enheter til en høyere kostnad»

Fra utredningen om konkurransefremmende tiltak, side 168

Forbrukerrådet frykter at bortfallet av distribusjonstilskuddet vil få negative konsekvenser for konkurransen.

Med vennlig hilsen
Forbrukerrådet

Olav Kasland (s.)
Fagdirektør

Arne Thommessen (s.)
Seniorrådgiver